

HUMANIST

MAANDBLAD OVER HUMANISME, MENS EN WERELD

W.L. Brugsma:

Verzoening
maakt
vrij

NUMMER 5
MEI 1995 PRIJS: F 4,95

HUMANIST

IS EEN UITGAVE VAN HET
HUMANISTISCH VERBOND

50-STE JAARGANG
NUMMER 5 MEI 1995

Redactie-adres:

Postbus 114, 3500 AC Utrecht

Tel.: 030 - 392107.

Redactie-secretariaat:

Alice Dessens

Kantooradres:

Nieuwegracht 69A,
3512 LG Utrecht.

Fax: 030 - 367104

Algemene informatie:

030-392100

Redactie:

Hes van Huizen (hfdred.)

Mirre Bots

Vormgeving:

Hes van Huizen

Rik Tazelaar (Studio ID)

Medewerkers:

Trudy Kunz, Simone Jacobus,
Chris Pennarts, Yoeke Nagel, Rian
van Lierop, Jansen Schötteleindreier,
Japke Schonewille, Peter van der Meer,
Tom Janssen, Johan Eimers, Marjan
Slob, Tanny Dobbelaar, Karin
Anema, Alice Broeksma, Sylvia
Weve, Evert Wassenaar, Len Munnik

Redactiecommissie:

Peter Heisterkamp

Hans Martens

Bram Roozendaal

Peter van Agteren

Prepress/Lithografie/Druk:

Brouwer Utrecht B.V.

Foto omslag:

Chris Pennarts

Teletekst:

De Humanist staat regelmatig
aangekondigd op teletekst 325

Advertentie-exploitatie:

All-Round Media Services

Postbus 1524 - 2003 BN Haarlem

Tel. 023-245336 - Fax 023-248043.

De tarieven van september 1993
zijn van kracht. Informatiefolder is
op aanvraag verkrijgbaar.

De Humanist wordt gedrukt op licht-
houhoudend mc papier, chloorvrij.

(INGEZONDEN MEDEDELINGEN)

Counselingsopleiding Psycho-Sociaal Werkende

U wilt:

- ★ uw persoonlijke kwaliteiten beter benutten
- ★ uw carrièremogelijkheden vergroten
- ★ mensen en veranderingsprocessen professioneel begeleiden
- ★ mensen motiveren, stress en arbeidsverzuim terugdringen

Wij bieden u een opleiding:

- ★ die zich al jarenlang heeft bewezen
- ★ geschikt voor profit en non-profit sector
- ★ van hoge kwaliteit, met toonaangevende en praktijkgerichte docenten uit diverse vakgebieden
- ★ met uitstekende faciliteiten op toplocaties in heel Nederland
- ★ actueel en vernieuwend, ook als vervolg op andere beroepsopleidingen (met vrijstellingsmogelijkheden)
- ★ op HBO-niveau, naast een volledige dagtaak te volgen
- ★ met gedegen theorievorming en veel praktijktraining

In **september 1995** begint weer een nieuw studiejaar,
waarvoor wij nu de inschrijving openstellen.

Vraag onze **gratis prospectus** aan:

Herengracht 562, 1017 CH Amsterdam. tel: 020 - 6 250 2 51

Het bestuur van het Steunfonds Humanisme,
werkstichting van het Humanistisch Verbond, zoekt een

BESTUURSLID

**STEUNFONDS
HUMANISME**

POSTBUS 114, 3500 AC UTRECHT
TELEFOON 030 - 31 81 45
BANK C&E 69.97.13.889

dat op het gebied van fondsenwerving/publiciteit
een creatieve bijdrage wil leveren aan het beleid.

Tijdsbesteding: vijf avonden per jaar.
Reiskosten worden vergoed.

Het Steunfonds Humanisme voert direct-mail- en
advertentiecampaagnes en beheert het vermogen van
de Stichting en van het Humanistisch Verbond
(tezamen ongeveer 7 miljoen gulden).
De jaaromzet van het Steunfonds is 1,8 miljoen
gulden.

Voor meer informatie: de heer H.Engelsman (voorzitter),
tel. 03465-71813 ('s avonds/weekend) en/of mevrouw M.v.d.Lans
(functionaris), tel. 030-392100.

**Het volgende nummer verschijnt begin mei. Kopij voor dit nummer
moet uiterlijk 8 mei in het bezit van de redactie zijn.**

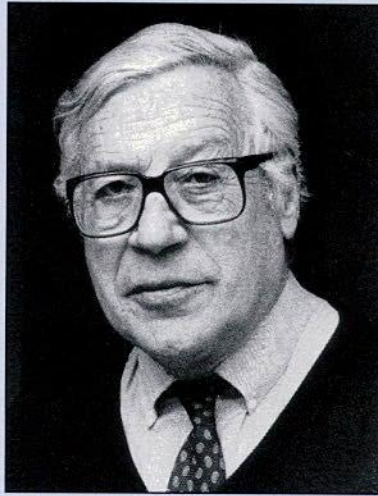
In dit nummer

W.L. Brugsma:

Verzoening maakt vrij

Tien jaar na de oorlog ging bij hem 'de klink van de deur'. Sindsdien leerde hij steeds meer aardige Duitsers kennen.

Voor hem geldt dat verzoening vrij maakt, meer nog dan vergeving. Gesprek met W.L. Brugsma over Dachau, Duitsers, nachtmerries, kinderen van foute ouders en verzoenen.

16 t/m 21

De morele verlegenheid van Marian Verkerk

Zorg is een essentieel onderdeel van ons bestaan, een verrijking van ons leven, zegt ze. En: sommige ethische keuzes zadelen de mens op met morele verlegenheid. Aan het woord Marian Verkerk, de eerste vrouwelijke humanistische hoogleraar.

6 t/m 9

10 t/m 15

Tekenen des tijds: monumenten van de holocaust

In een halve eeuw herdenken van de holocaust zijn een groot aantal monumenten opgericht. Deze 'creaties van het openbare herinneren' hebben zich in die tijd qua vorm en inhoud ontwikkeld van massieve monumentaliteit tot een streven naar individualisering.

Biba Scha vecht tegen racisme en fascisme

Ze vindt zichzelf geen wereldverbeteraar. Haar inzet tegen het fascisme en racisme ziet ze ook als eigenbelang. Een nieuwe aflevering in de serie die u vanaf dit nummer weer iedere keer in de Humanist zult aantreffen: Ik en de Ander.

22 t/m 24

Milieu-biologe José Höppener

Over de relatie tussen gezondheid en milieu

26 t/m 29

UW BRIEF IS VAN HARTE
WELKOM. MAAR SCHRIJFT U
ZO KORT EN BONDIG
MOGELIJK (MAXIMAAL 200
WOORDEN), ANDERS IS DE
REDACTIE GEDWONGEN UW
BRIEF IN TE KORTEN.

Boos op Fay Weldon

Fay Weldon fulmineert in de Humanist van april tegen therapeuten. Ik werd heel boos toen ik haar eenzijdig en ongenueanceerd betoog las, waarin ze zichzelf voortdurend tegenspreekt. Oma's leven is verwoest omdat ze haar kleinkind niet meer zien mag op aanraden van haar therapeut, het huwelijk van Fay Weldon is door bemoeienis van een therapeut mislukt, haar eigen psycho-analyse stelde eigenlijk niets voor, maar was voornamelijk acht jaar geldklopperij van de hulpverlener.

Geen woord over geestelijke terreur door ouders (kinderen hebben geen gevoel, zeur niet over wat er gebeurd is, stel je niet aan),

geen woord over echtelijke onmin (ik stuur mijn man naar de hoeren, dan is hij gelukkig en dan ben ik het ook), geen woord over systematische ontkenning van gevoelens, over ouders die hun kinderen het 'cadeau' van bedrog, hypocrisie en ontlopen van verantwoordelijkheid voor hun daden (van belastingontduiking, drankmisbruik tot suicidepogingen) meegeven en daar niet op aangesproken wensen te worden, maar dezelfde moraal op hun kleinkinderen proberen over te brengen. (Ik zeg niets over schuld en onmacht van de 'daders'.)

Het is een proces, de mens is niet geboren om gelukkig te

zijn, je moet gewoon je hoofd een beetje gebruiken, enz. Heel mooi dat Fay Weldon dat opmerkt. Maar dat zijn juist zaken waar niet iedereen zonder hulp achterkomt. Daar kan een therapeut behulpzaam mee zijn, en dan is geen prijs te hoog. Gelukkig geeft Yvonne Keuls in dezelfde Humanist tegenwicht: Als je je lekker in je milieu voelt, ben je op je plaats. Die plek bereikt niet iedereen op eigen kracht, soms helpt een vriend of een goed boek, soms is een therapeut nodig. Minachting en ontkenning is het laatste waar iemand die hulp vraagt of geeft behoefte aan heeft.

Geert Mensen (Leeuwarden)

KIEZEN UIT INSPIRATIE

50 jaar actief humanisme

Kiezen uit inspiratie - 50 jaar actief humanisme. Dat is het motto van het 50-jarig jubileum Humanitas - Humanistisch Verbond. Een motto dat de eigen verantwoordelijkheid voor keuzes in het leven centraal stelt. En dat een verwijzing inhoudt naar een bepaalde bron, een oorsprong van waaruit mensen kiezen. En natuurlijk ook een thema dat beide organisaties met elkaar verbindt. Want het humanisme vormt voor vrijwilligers en leden van zowel Humanitas als het Humanistisch Verbond een inspiratiebron om het leven naar eigen inzicht in te richten, een stimulans om de eigen levenskunst te ontdekken. Kiezen is geen vrijblijvende zaak. Door ergens voor te kiezen, laat je vaak andere mogelijkheden liggen. Door keuzes te maken stuit je ook op grenzen: hoe ver ga je als je een keuze maakt? Hoe principieel ben je of kun je zijn? Kiezen voor een goed milieu bijvoorbeeld, maar ook op vakantie met het vliegtuig naar verre landen? Kiezen voor verdraagzaamheid in het samenleven met anderen, totdat je mensen tegenkomt waar je een hekel aan hebt. Kiezen voor jezelf of voor de ander?

Alle landelijk georganiseerde jubileumactiviteiten vinden plaats onder het motto 'Kiezen uit inspiratie'. Hiervoor wordt een beeldmerk ontwikkeld, dat ook ter beschikking zal komen van de afdelingen van het HV. Dit beeldmerk zal vanaf 7 juni tot ver in 1996 de aandacht vestigen op 50 jaar actief humanisme. De nadruk op de gezamenlijke jubileumactiviteiten HV-Humanitas ligt in 1995. Het jaar 1996 zal vooral in het teken staan van de eigen viering van het Humanistisch Verbond (vanaf 17 februari, de exacte oprichtingsdatum).

Wat staat er in 1995 op stapel?
. Humanitas viert haar eigen jubileum met de Nationale Burendag op 31 mei 1995, de exacte oprichtingsdatum. Dan worden De Beste Buren van Nederland bekend gemaakt! Ook gaat een groot aantal afdelingen van

Humanitas plaatselijk De Beste Buren kiezen en huldigen.

. Voor 31 mei verschijnt een jubileumboek van Humanitas, waarin de eerste 50 jaar beschreven worden in de context van de sociaal-maatschappelijke ontwikkeling van Nederland.

. Twee activiteiten markeren de start van de gezamenlijke jubileumviering. Op 7 juni zendt HOS-televisie het eerste programma uit onder de jubileumslogan 'Kiezen uit inspiratie'. In dit programma aandacht voor W.L.Brugsma, die enkele dagen tevoren samen met mevrouw Wibaut de Van Praagprijs 1995 in ontvangst heeft genomen (zie elders in deze Humanist).

Ook op 7 juni vindt de gezamenlijke jubileumviering plaats van de afdeling Amersfoort en omstreken van het HV met de afdeling Eemland van Humanitas (zie ook elders in deze Humanist). De afdeling Amersfoort werd nog ruim voor het landelijke HV opgericht op 7 juni 1945 en is daarmee de oudste afdeling. De landelijke voorzitters, Paul Cliteur (HV) en George Brouwer (Humanitas) zullen aanwezig zijn, o.a. om het startsein te geven voor de gezamenlijke activiteiten.

. In de maand juni besteedt de Humanistische Omroep Stichting aandacht aan het vrijwilligerswerk van Humanitas. Verschillende werkerterreinen worden in beeld gebracht.

. In september komt de gezamenlijke jubileumkrant uit. Deze gratis krant zal in een grote oplage verspreid worden, vooral onder vrijwilligers en professionals in de zorgsector en het veld van opvoeding/onderwijs.

De krant besteedt aandacht aan het humanisme en aan werkvelden van beide organisaties (o.a. humanistisch vormingsonderwijs, geestelijk raadswerk, opvang asielzoekers, activiteiten voor kinderen).

Belangstellenden kunnen met een bon uit de krant meer informatie aanvragen. Basisfolders van beide organisaties zijn hiervoor in een grote oplage beschikbaar.

. Van september tot december zal de HOS op radio en televisie programma's uitzenden onder het jubileum-motto.

Drama-producties en documentaires besteden aandacht aan keuzen van mensen, en de uitgangspunten waar zij zich op baseren. Ook is er aandacht voor concrete werkvelden, zoals het humanistisch vormingsonderwijs.

. Twee landelijke bijeenkomsten in oktober en november richten zich primair op de vrijwilligers en professionals in de zorgsector en het veld van opvoeding/onderwijs. Maar anderen, zoals leden en vrijwilligers, zijn natuurlijk ook van harte welkom! Op dit moment wordt hard gewerkt aan de inhoud en opzet van deze bijeenkomsten.

. De Humanist komt eind november uit met een speciaal themanummer. Een apart katern beschrijft belangrijke activiteiten van Humanitas en Humanistisch Verbond. En de voorzitters spreken zich uit over de volgende 50 jaar!

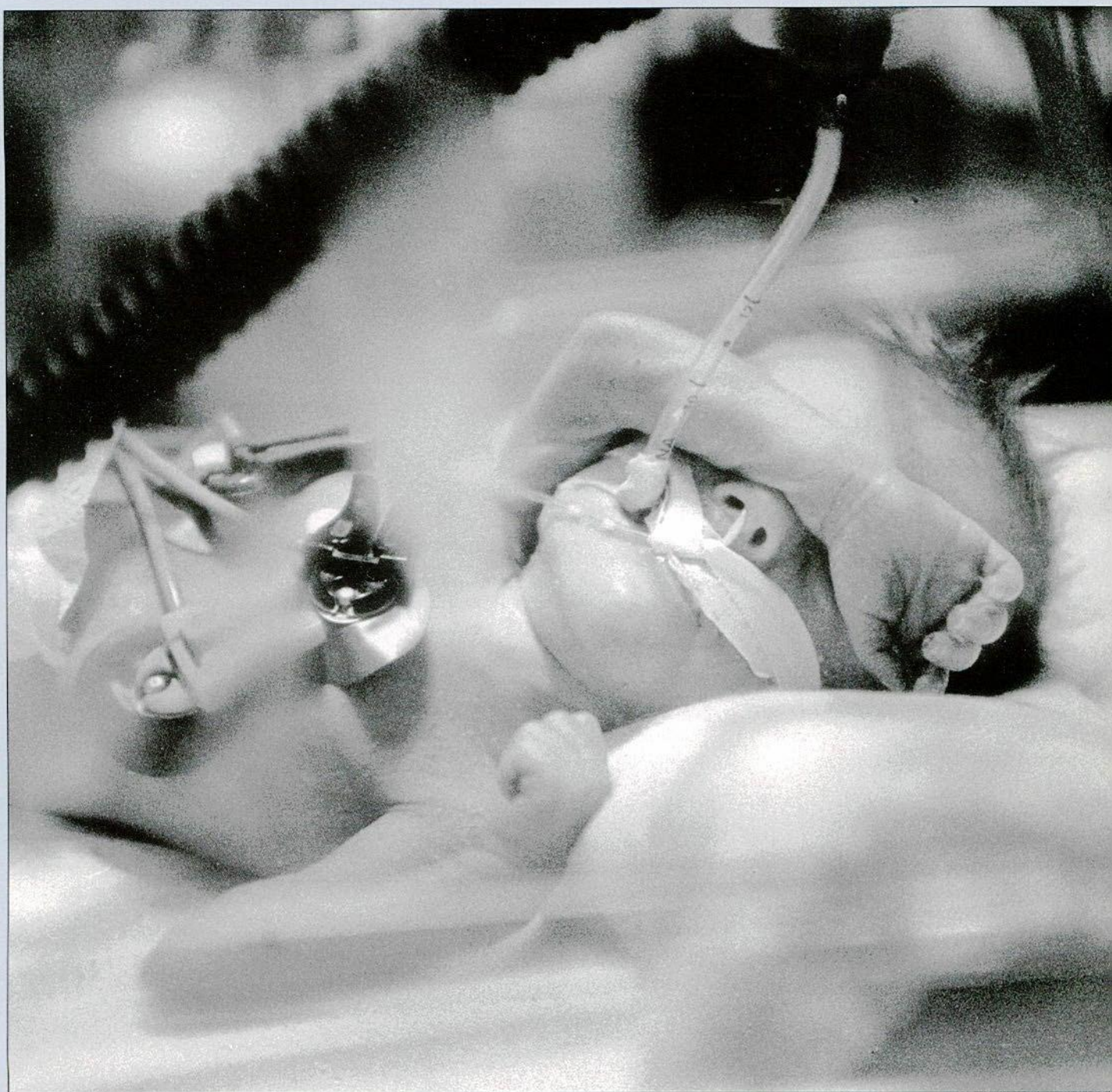
De afdelingen van Humanitas en HV kunnen een belangrijke rol spelen bij de verspreiding van de jubileumkrant in hun omgeving. Eigen activiteiten kunnen plaatsvinden onder het jubileum-motto. Hiervoor ontvangen de afdelingen nog materiaal.

Het Humanistisch Verbond neemt de fakkel van de gezamenlijke viering over op 17 februari 1996, de eigen geboortedag. Concrete plannen zijn hiervoor in ontwikkeling. De afdelingen van het HV kunnen rekenen op materiaal voor de opzet van eigen activiteiten na 17 februari 1996. Informatie hierover zal rond oktober 95 door het landelijk bureau gegeven worden.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de contactpersoon van de gezamenlijke jubileumviering, Ellen Sontag, bij Humanitas op maandag, woensdag en donderdag, tel. 020-6262445 en bij het HV op dinsdag tel. 030-392100.

Sommige

FOTO: HOLLANDSE HOOGTE/PETER HILZ

Ethische keuzes zadelen je op met morele verlegenheid

“Ethici hebben lange tijd de hoop en pretentie gehad dat ze antwoord kunnen geven op morele problemen. Als we onze morele dilemma’s maar nauwkeurig zouden onderzoeken, als we maar zindelijk genoeg zouden redeneren, dan zouden we er wel uit komen.

Nu zien we langzamerhand dat het niet lukt. Als ethicus moet je toegeven dat er onmogelijke situaties bestaan, situaties waar je geen antwoord op hebt. Zoals wanneer je besluit tot een abortus van een gehandicapt kind. Je doet het - maar misschien had je het ook niet moeten doen. Dat is ronduit tragisch. Ik denk dan: poets het tragische niet weg, wellicht is het onderdeel van ons bestaan.

Sommige keuzes zadelen je nu eenmaal op met een verscheurd gevoel - met wat ik morele verlegenheid noem.” Aan het woord is

Marian Verkerk, de eerste vrouwelijke hoogleraar van de humanistische Stichting Socrates. Ze houdt zich bezig met ethiek van de zorg, een vakgebied dat nog in de kinderschoenen staat.

Morele verlegenheid ontstaat als we het tragische van morele dilemma’s onder ogen zien, stelt Marian Verkerk. Toch is dat slechts één reden voor het ongemak waarmee we omgaan met morele dilemma’s. Deels zoeken we de problemen ook op. Ze wijst daarbij op een onvoorwaardelijk geloof in technologie. Neem de voortplantingstechnologieën waarmee we steeds gezondere kinderen kunnen krijgen en problemen met onvruchtbaarheid kunnen vermijden. Deze technologieën brengen tal van morele problemen met zich mee.

Volgens Marian Verkerk beginnen de problemen niet bij de *toepassing* van technieken als IVF (in vitro fertilisatie) en vlokkentest, maar bevatten deze technie-

door Tanny Dobbelaar

ken zelf al een 'morele imperatief', een stilzwijgend gebod dat luidt: probeer het leven zoveel mogelijk onder controle te krijgen.

Ze legt uit: "Technologie is geen autonome ontwikkeling. Er zit een drang achter tot het perfectioneren van de beheersing van de natuur. Maar die overdreven beheersingsdrang krijg je als een boemrang terug. We denken dat we met onze techniek alles zelf in de hand hebben, overal zelf verantwoordelijk voor zijn. Dat leidt juist tot grote onzekerheid over wat we moeten doen." Marian Verkerk haalt het voorbeeld aan van pré-embryo's, die ontstaan nadat zaad- en eicel buiten het lichaam met elkaar versmolten zijn. "Pré-embryo. Het woord alleen al brengt je onmiddellijk in verlegenheid. Is een pré-embryo een persoon? Nou, nee. Is het een ding? Dat kun je ook niet be-
weren." Hoe belangrijk zo'n begripsbepaling kan zijn, bleek een paar jaar geleden, toen de ouders van diepgevroren pré-embryo's bij een vliegtuigongeluk om het leven kwamen. Er brandde een juridische strijd los over de vraag of deze klompjes cellen erfgenomen konden zijn van hun natuurlijk ouders. "Deze werkelijkheid is niet meer te vatten met onze huidige ethische begrippen", zegt Marian Verkerk. "Daardoor kunnen we veel hedendaagse problemen moeilijk beoorde-

Pré-embryo. Het woord alleen al brengt je onmiddellijk in verlegenheid. Is een pré-embryo een persoon? Is het een ding?

len. Je ziet dat ook haarscherp bij milieuetiek. Het morele discours kan geen handelingen beoordelen waarbij we de gevolgen over duizend jaar bij moeten betrekken. Onze ethische analyses schieten daarvoor tekort. Daarin schuilt de hulpeloosheid van de ethiek."

Midden in het drukte van het Utrechtse grand café praten we over haar benoeming aan de Groningse universiteit tot bijzonder hoogleraar ethiek van de zorg vanuit humanistisch perspectief. In deze functie, voor een dag per week, gaat ze in ieder geval een cursus geven over 'ethiek van de zorg'. Daarnaast houdt ze haar baan als universitair docent ethiek bij de Erasmus Universiteit. Het hooglerarschap beschouwt ze vooral als een erkenning van 'Ethiek van de zorg', een vak dat nog in de kinderschoenen staat. Evenals voor tal van 'moderne' ethische dilemma's blijken er voor zorgethiek nog weinig bruikbare theorieën en begrippen te bestaan.

Marian Verkerk, in spijkerbroek met ro-

de bretels: "Bij ethiek van de zorg denken veel mensen aan ethiek voor de zielige mensen. Het Moeder Theresa-gevoel klééft aan dit vak. Dat is het beslist niet! Mij gaat het om 'zorg' in de breedste zin van het woord. Om het idee dat zorg een essentieel onderdeel is van ons bestaan." Na een korte pauze: "Het is niet een-twee-drie uit te leggen waar zorgethiek over gaat. Het slaat op een complex aan vraagstukken die gaan over bestaande zorgpraktijken." Marian Verkerk ziet in deze zorgpraktijken tal van spelers optreden, ieder met hun eigen belangen en visies op zorg. Degenen die zorg ontvangen hebben nu eenmaal een andere positie dan degenen die zorg verlenen of verantwoordelijk zijn voor de financiering ervan. Ze wil door onderzoek naar deze praktijken een mensbeeld formuleren waarin afhankelijkheid en zorg vanzelfsprekend zijn. Marian Verkerk: "In die zin onderscheidt zorgethiek zich van de bestaande medische ethiek. Die is voornamelijk gericht op genezing, op kwesties van leven en dood en op de autonomie

**Zorgen is een
verrijking van
het leven. Zorg
wordt alleen een
last als de
maatschappelijke
voorwaarden
ontbreken om
die zorg te
verlenen.**

FOTO: HOLLANDSE HOOGTE/JOS LAMMERS

van de patiënt. Men staat nauwelijks stil bij situaties waar genezing is uitgesloten, waar sprake is van chronische zorg.” De eenzijdige nadruk op de autonomie van de patiënt verbant vragen over afhankelijkheid, over zorg verlenen en ontvangen naar de zijlijn. Dit soort vragen wordt nog amper gesteld. Marian Verkerk: “Heel schokkend vind ik het verhaal van een Britse filosofe die een artikel wilde schrijven over gehandicapten. Ze zocht naar literatuur, maar bijna alle artikelen die ze vond onder het trefwoord ‘gehandicapte’, behandelden de vraag: wanneer laat je een handicap wezen sterven, en wanneer houd je het in leven. Geen woord over de autonomie en afhankelijkheid van gehandicapten zelf.” “Toen Henk (Manschot/td) en ik een aantal jaren geleden begonnen met dit onderwerp, merkten ook wij dat er haast geen literatuur te vinden was. Alleen binnen de feministische ethiek bestond er zoiets als ‘ethics of care’. Daarin wijst men op het feit dat zorg altijd is gerekend tot de privé-sfeer. In de politiek of in het openbare debat is het geen onderwerp van gesprek. ‘Vrouwen onderhouden onzichtbare zorg-arrangementen’, zeggen feministische ethici. Daar ben ik het erg mee eens. De feministische literatuur is op dit terrein een belangrijke inspiratiebron.”

Marian Verkerk volgt nauwgezet de ontwikkelingen in de gezondheidszorg. Daar heeft de ‘markt’ zijn intrede gedaan. Patiënten heten er tegenwoordig ‘zorginkopers’, hulpverleners noemt men ‘zorgproducenten’. Samen met verzekeraars en overheid bepalen zij wat ‘professionele zorg’ is. “Je ziet nu ook een verschuiving naar de thuiszorg, naar zorg op maat. Maar een deel van de thuiszorg zal altijd uit informele zorg bestaan, uit de zorg en aandacht die komt van familie, vrienden of bureu. Nu kan thuiszorg alleen maar functioneren als er ook voldoende informele zorg aanwezig is. Dat begrijpen beleidsmakers maar al te goed. Dus doet men een beroep op onderlinge betrokkenheid en solidariteit. Nota’s bevatten mooie betogen over die informele zorg. Tegelijkertijd zie je dat de praktijk niet op die fraaie woorden is afgestemd: op de arbeidsmarkt kun je alleen in een volledige baan carrière maken, zorgverlof is onmogelijk. Zo wordt zorg een last - iets wat je eigenlijk niet zou moeten hebben. En zo blijft zorg ook voornamelijk een last van vrouwen,” zegt Marian Verkerk. “Als filosoof wil ik dat mensbeeld bestrijden. Zorgen is een verrijking van het leven. Zorg wordt alleen een last als de maatschappelijke voorwaarden ontbreken om die zorg te verlenen.” “Ik wil streven naar een mensbeeld waarin mensen wisselend autonoom en afhankelijk zijn. Waarin ze zorg verlenen én ontvangen en waarin erkend wordt dat ze lichamelijke wezens zijn. Ik zal niet zeggen dat het zo heerlijk is om een sme-

rige badkamer schoon te maken, alleen: we hebben nu een mensbeeld waarbij we doen alsof de activiteit van het zorgen voor je omgeving er niet is! In standaardlezingen van de geschiedenis van de filosofie heeft dit aspect nooit aandacht gehad. Alsof mensen niet geboren worden als afhankelijke wezentjes. Alsof opvoeden geen enorme taak is. Wie alleen filosofen leest, moet wel de indruk krijgen dat mensen altijd al volwassen zijn geweest. En dat ze nooit enige zorg nodig hebben - of nodig hebben gehad.”

Ook in het humanisme hebben autonomie en zelfbeschikking gewoonlijk meer aandacht gehad dan zorg. “Door een andere interpretatie van filosofen en humanisten kun je laten zien dat autonomie niet in contrast hoeft te staan met zorg”, zegt Marian Verkerk. “Dat wil ik in de toekomst ook gaan doen.”

De noodzaak van zorg als een essentiële menselijke activiteit verbindt Marian Verkerk met de noodzaak om onze lichamelijke en sterfelijkheid onder ogen te zien. In ‘Ruimte voor het onvolmaakte’, een artikel in de bundel ‘Lichaam als lot’ doet ze een voorstel. We moeten af van het idee dat wij alles kunnen repareren of creëren en leren omgaan met het idee dat niet alles maakbaar is. Daarvoor hebben we een ander idee van de natuur nodig. De natuur is niet iets wat je volledig naar je hand kunt zetten maar is, in Marian Verkerks woorden, een ‘tegenspeler’ die zich kan verzetten tegen menselijke manipulaties. Ze haalt de Amerikaan Callahan aan, een filosoof die veel geschreven heeft over de ethiek van de gezondheidszorg. “Ik ben geen fan van Callahan, maar hij heeft één beeld dat me aanspreekt: dat van de beeldhouwer die iedere vorm die hij heeft bedacht, uit een brok steen kan hakken. Tegelijkertijd blijft hij afhankelijk van zijn materiaal. Als hij geen rekening houdt met de breukvlakken in de steen, zal het beeld scheuren en kapot gaan. De moraal is: als we geen rekening houden met de natuur, met de grenzen van menselijk en organisch leven, dan zullen de gevolgen desastreus zijn.”

Maar hoe kun je ‘de natuur’ als idee nu serieus nemen? Wanneer is iets ‘tegen-natuurlijk’? Marian Verkerk zucht. “Ja, dat is problematisch.” Ze zwijgt even. Zegt dan. “Misschien kun je beginnen met het serieus nemen van je eigen morele intuïties daarover. Soms vind je iets niet natuurlijk zonder dat je direct kunt formuleren wat het is.”

Ze vertelt van een forum dat ging over vrouwen van zestig jaar of ouder die nog een kind willen baren en daar door een Italiaanse arts toe in staat worden gesteld. Tijdens het debat zette een feministe alle argumenten vóór het zelfbeschikingsrecht van deze ‘vut-moeders’ op een rijtje - om daarna te concluderen: ‘En toch vind ik zo’n oude moeder onnatuurlijk, al kan ik niet uitleggen waarom’.

Marian Verkerk: “Hier zie je zo’n morele

intuïtie, zo’n primair idee waar je volgens mij rekening mee moet houden.”

Maar heeft de paus ook niet allerlei intuïties over het gebruik van condooms? En is homoseksualiteit volgens velen ook niet onnatuurlijk? Als je dit soort intuïties serieus moet gaan nemen, dan wordt de maatschappij er bepaald niet toleranter op.

Marian Verkerk knikt. “Ik begrijp je bezwaar. In naam van dit soort argumenten zijn er verschrikkelijke dingen gebeurd. Daardoor zijn morele intuïties besmet geraakt. Laat ik een tegenvraag stellen: Waarom is abortus een moreel probleem? Waarom vinden zelfs voorstanders dat abortus een tragische kant heeft? Omdat het een handeling is - en nu ga ik iets heel klefs zeggen - die aan de heiligheid van het leven komt. Zo’n intuïtie is méér dan een gevoel: het is een overweging die nog beter geformuleerd moet worden.”

Ze geeft nog een ander voorbeeld van een ‘morele intuïtie’. “Ik vraag me al een tijdje af wat er nu mis is met het uitsterven van panda’s. Wat maakt het uit? De evolutie voltrekt zich, er zijn meer soorten dieren uitgestorven, er gebeurt geen ramp als die panda’s er niet meer zijn. Maar waarom vinden we het erg? Omdat het een schande is voor de natuur als zodanig, denk ik. Hoe griezelig en problema-

FOTO: PETER V. D. MEER

Marian Verkerk: De natuur is niet iets wat je volledig naar je hand kunt zetten maar is een ‘tegenspeler’ die zich kan verzetten tegen menselijke manipulaties

tisch ook, toch zou ik dit soort intuïties weer in de morele discussies willen brengen. De ethiek lijdt nu aan bloedarmoede. Het gaat zelden over de vraag wat er belangrijk is in het leven. Wat mij betreft mag het wel weer wat cultuurfilosofischer.”

‘Ethiek van de zorg’
Henk Manschot, Marian Verkerk (red.)
1994 Boom, Amsterdam

Gedenktekens van de holocaust steeds meer waarschuwing tegen onmenselijkheid

Deze maand herdenken we dat een halve eeuw geleden een einde kwam aan de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog. Sindsdien is de herinnering aan de holocaust levend gehouden door het oprichten van gedenktekens. Deze monumenten zijn vaak gebonden aan de plaatselijke cultuur en de tijd waarin ze zijn ontworpen. De laatste jaren zijn holocaust-gedenktekens steeds meer waarschuwingen tegen onmenselijkheid in het algemeen.

Zo heet mijn dochter: Anna Vogel. Dus stokt adem en blik bij die regel, als ik sta te bladeren in het dikke boek dat de namen en het lot opsomt van alle joden in Kassel tussen 1933 en 1945. *Anna Vogel, geb. Seligmann, Mainz, 02.01.1890 - vermist - Polen*. Het lag ter inzage op 'Mahnmale des Holocausts', een tentoonstelling die ik vorig najaar in Berlijn bezocht, niet ver van de plaats waar ooit, in de hoofdkwartieren van SS, SD en Gestapo, de regie van deze verschrikking gehuisvest was. 'Topographie des Terrors' heet het daar nu. Er zong een vogel, er loerde een kat. De zon scheen vreemd. Maar ik ben dan ook geboren op 5 april 1945 en opgegroeid in het Nederland dat dacht snel schoon schip te kunnen maken. Het mocht nooit weer gebeuren. Gelukkig was er niks meer aan de hand, er was alleen een heleboel te herdenken.

Als aandenken aan de expositie kocht ik het gelijknamige boek, waarvan de geschiedenis van dit herdenken het onderwerp is; de verscheidenheid naar plaats en tijd, de verandering in vormgeving en inhoud. In de woorden van James Young, de belangrijkste auteur van 'Mahnmale' (gedenktekens): de textuur van de nagedachtenis, het zich aldoor ontwikkelende weefsel van vormen waarin de herinneringen levend gehouden worden. Op straat, in de boeken, de media, de bijzon-

dere plekken, in de gesprekken thuis en in het publieke culturele en politieke debat, of het nu gaat om Midden-Oosten, euthanasie of asielzoekers.

Om te zien hoe 'de creatie van het openbare herinneren' zich in een halve eeuw ontwikkelde, zijn in 'Mahnmale des Holocausts' een aantal vragen als uitgangspunt gekozen. Wat zijn de motieven geweest voor het oprichten van een gedenkteken? De herinnering aan wat precies? Was het creatieve ontstaansproces van de monumenten zichtbaar te maken? Welke reacties riepen ze op? Wie en wat wilden ze bereiken, wat werd hun betekenis en uitwerking, in directe en wijder omgeving?

Zes miljoen is teveel. Aan zoveel mensen kun je niet denken. Neem er één, dacht de Duitse kunstenaar Horst Hoheisel. Zijn installatie "De reis van mijn steen voor Meier Wertheim" (1994), gemaakt voor The Jewish Museum in New York, bestaat uit een straatsteen, omwikkeld met een touw - waartussen een brief - en 23 Polaroid-foto's die laten zien hoe die steen losgehaald werd uit de stoep voor wat in Kassel ooit het huis van de door de nazi's vermoorde Meier Wertheim was en langs welke etappes deze steen op zijn plaats van bestemming kwam.

Het is ook een verwijzing naar één van de twee monumenten die Hoheisel voor de stad Kassel ontwierp. Het ene, uit 1989, staat op spoor 3 van het Centraal Station in Kassel, vanwaar de joden afgevoerd werden naar de concentratiekampen en is

De traditionele grenzen tussen museum, monument en geschiedschrijving zijn vloeiender geworden

een verzameling bakken vol 'gedenkstenen'. Meer dan 1000 scholieren omwikkelden een straatklinker met een persoonlijke brief, naar aanleiding van het lot van één van al die vermoorde Kasseler joden.

Hoheisel's andere gedenkteken is een volkomen spiegelbeeldige, dus omgekeerd in de grond verzonken versie van een monumentale fontein die de joodse ondernemer Aschrott in 1908 liet bouwen en die in 1939 door de nazi's in puin werd geslagen. Deze 'negatieve' fontein werd in 1987 ontworpen 'om als een open wond een vraag in het bewustzijn te redden'. Het nieuwe beeld vraagt van de beschouwer zelf moeite om het oorspronkelijke voor de geest te halen.

De herdenker is sinds de jaren '80 meer en meer ook zelf deel van het gedenkteken geworden. John Raedeckers Nationale Monument op de Dam uit de jaren zestig is een wezenlijk verschillend 'teken ten hemel' dan Jan Wolkers' Auschwitz monument uit de jaren negentig waarin je een wolkenlucht alleen gebroken weer spiegeld ziet als je er zelf inkijkt.

Of neem het Hamburg-Harburger ge-

denkteken 'tegen fascisme, oorlog, geweld - voor vrede en mensenrechten'. In 1989 is het gebouwd als een 12 meter hoge, met lood beklede zuil die langzaam in de grond verzonk. In 1993 was het geheel verdwenen, inclusief alle namen en boodschappen die elk individu er in mocht krassen. Met de actuele dynamiek die dit monument kenmerkt, demonstreerden Esther en Jochen Gerz, dat ze geen herinnering aan, maar een waarschuwing tegen onmenselijkheid hadden ontworpen. In het US Holocaust Memorial Museum in Washington halen meer dan 1300 dicht naast en boven elkaar opgehangen foto's het lot van de joden uit zomaar een stadje in Litouwen ineens overweldigend dichtbij, als een zoomlens in de tijd.

Een vergelijkbare uitwerking heeft het bezoek aan een Amsterdams grachtenhuis, door het besef zelf te zijn in de eigen omgeving van een joods meisje, die voor ons iemand werd omdat van haarzelf slechts een dagboek de oorlog overleefde. Het streven naar individualisering, actualisering en de neiging om de herdenker deel te laten uitmaken van het openbare gedenkteken is van de laatste tijd. Het staat in contrast met de massieve monu-

Herdenkingsmonument in Majdanek, Polen 1969

mentaliteit die vooral in Oost-Europa tot in de jaren zestig de gedenktekens kenmerkt.

Al snel na de oorlog werden de vernietigingskampen Majdanek en Auschwitz, evenals vele andere concentratiekampen tot gedenktekens bestempeld, monumenten ter eigen nagedachtenis. Maar om een nieuwe, grootser dimensie van herdenken voor de toekomst en het nageslacht zichtbaar te maken, verrezen er ook al spoedig in omvang verheven, zware en indrukwekkende beeldhouwde monumenten, waarin de bijna mythische omvang van het menselijk lijden zeer fysiek vorm werd gegeven. De aanblik van het gigantische monument in Majdanek tegenover gaskamers en crematorium bedrukt het gemoed, alsof we ons van de zwaarte van het menselijk lijden daar nooit meer zullen kunnen ontdoen.

Op de plaats van het ghetto van Warschau verrezen flatgebouwen/woonkazernes waarvan de symbolische waarde pas duidelijk wordt door het enorme gedenkteken (1948) aan de opstand. Het imponerende karakter daarvan werd geëvenaard in het gebaar van de Duitse bondskanselier Willy Brandt toen deze daarvoor in 1970 namens het Duitse volk knielde.

Ook in Treblinka, Polen staat sinds 1964 een kolossaal, in het midden gescheurd, monolithisch aandoend blok centraal. Het is echter omgeven door zeventien duizend verspreide ruwe granieten stenen, waarvan enkele honderden de namen dragen van joodse gemeenten in Polen. Zowel in het hart van het monument, als door het ruimtelijke effect van de 'verspreiding van het lijden' rondom, is voelbaar dat het eind van de oorlog dan al weer 16 jaar verder weg is.

Overal kan in het herdenken de typerende plaatselijk culturele identiteit worden herkend. In het oog springende verschillen bieden de omgeving van de daders, slachtoffers en bevrijders.

Waar in Duitsland tot voor kort geen belangstelling bestond voor wat er verdwenen was, markeerde in Israël de holocaust het einde van de slachtofferrol van het joodse volk en de legitimering van de staatsvorming. En zoals in de VS bij de holocaust-herdenking sterker de bevrijding van concentratiekampen het Amerikaanse politieke ethos doorklinkt, is het niet toevallig dat alleen in Nederland een homo-monument bestaat, mede ter ere van de door de nazi's vervolgte en vermoorde homoseksuelen. Wat in Israël als Shoa We-Gewura (catastrofe en heldendom) herinnerd wordt, werd in de Sowjet-Unie herdacht als De Grote Vaderlandse Oorlog. Wat in Duitsland 'de nazi-tijd' heet, noemen ze in Polen de tijd van het Nationale Martelaarschap.

James Young wijst in zijn bijdrage in het boek op meer dimensies in het herdenken. Monumenten opgericht ter nagedachtenis van geloofsgenoten hebben

Herdenkingsmonument in San Francisco, 1984

ook een bindende godsdienstige functie. Andere dienen als toeristenattractie, als gemeenschapscentrum, of als teken van zelfbevestiging; zoals veteranen gedenktekens financieren mede ter herinnering aan hun rol als bevrijders van de kampen. Amerikaanse Congres-afgevaardigden doen dat ook om joodse stemmen te trekken. Zo bracht politieke realiteitszin president Carter er toe om ten tijde van de omstreken levering van F-16 straaljagers aan Saoedië-Arabië gelijktijdig voor te stellen om in Washington het Nationaal Museum ter Herdenking van de Holocaust te bouwen.

"Het geheugen van een samenleving kristalliseert zich in de overtuigingen en waarden, de rituelen en instituties van

het maatschappelijk systeem. In de moderne tijd wordt dat vooral ingeprent via openbare 'plaatsen van herinnering', zoals musea, monumenten en herdenkingsoorden."

"Toch", zo verwoordt Andreas Huyssen een algemeen besef, "is de belofte van duurzaamheid die in stenen monumenten bezworen ligt, aldoor op drijfzand gebouwd. Menig gedenkteken is bij maatschappelijke omwenteling met wellust omvergehaald, anderen bewaren de herinnering in de meest verstarde vorm, of het nu mythe of cliché is. En weer andere staan er nog slechts bij als nietszeggende symbolen van het vergeten. Hun betekenis en oorspronkelijk doel is versleten met het verstrijken van de tijd."

De grote mogelijkheden voor het heden-

daagse holocaust-herdenken ziet Huysen liggen in zijn 'intertextualiteit', d.w.z. dat gedenktekens steeds vaker in samenhang worden gebracht met andere elementen in onze cultuur van het collectieve herinneren. De traditionele grenzen tussen museum, monument en geschiedschrijving zijn vloeiender geworden.

Daarnaast moet natuurlijk ook worden gerekend met de zo sterk ontwikkelde invloed van literatuur, film en televisie. Hoe zou het huidige herdenken nog losgezien kunnen worden van een tv-serie als holocaust, een boek als Sophies Choice of een film als Schindler's List? En hoe mijlenver staan ze naar aanpak, intensiteit, sfeer en onderwerpkeuze niet af van film als De Overval, een boek als Het meisje met het rode haar en een tv-serie als De Bezetting, die het Nederland van de zestiger jaren ontroerde? Maar daar zit ook een andere kant aan. In de woorden van Huyssen: het probleem van het holocaust-bewustzijn in de tachtiger en

Het probleem van het holocaust-bewustzijn is niet het vergeten maar juist de alomtegenwoordigheid, de overmaat aan holocaust-symboliek

negentiger jaren was en is niet het Vergeten, maar veel meer de alomtegenwoordigheid, de overmaat aan holocaust-symboliek in onze cultuur, die reikt van de fascinatie door het fascisme in film en literatuur tot het hand over hand toemen van een haastige holocaust-slachtofferkunde, waardoor overlevenden zich na vele jaren opnieuw tot in hun ziel gekwetst kunnen voelen.

Meteen na de oorlog schreef Abel Herzberg, overlevende van Bergen-Belsen,

"Het is niet waar dat de wreedheid alleen maar afstoot. Zij trekt ook aan. De wreedheid is besmettelijk." (Amor Fati, 1946). Er zijn mensen die van herdenkingen niet en van het oprichten van monumenten helemaal niets willen weten omdat datgene waarnaar naar hun mening de gedachten uit dienen te gaan niet in gestolde beelden, gefixeerd in een voorbij tijd mag worden opgeslagen; klaar

Foto: Herdenkingsmonument in Westerbork, Nederland

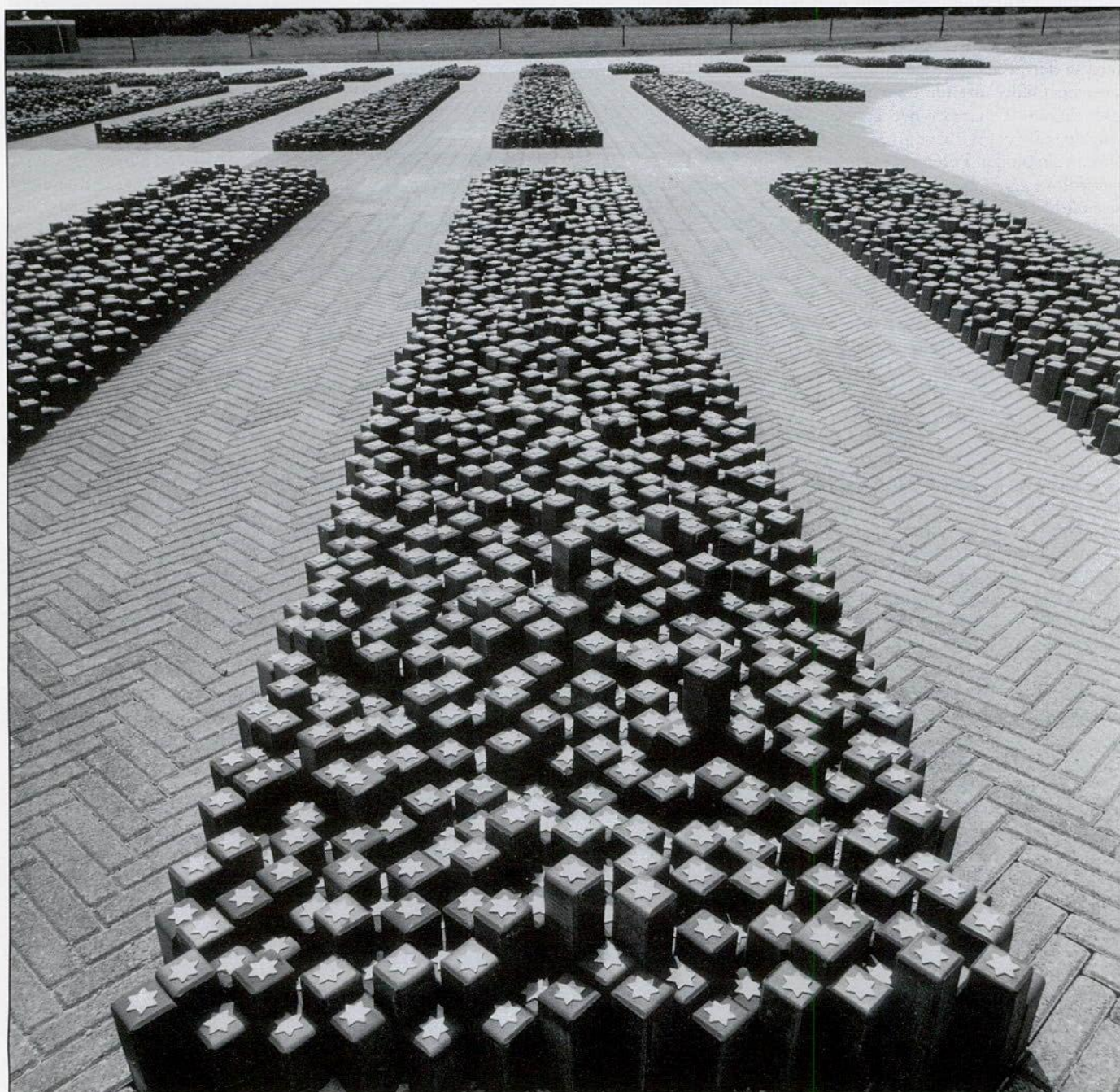

FOTO: HOLLANDSE HOOGTE/SAKE ELZINGA

Herdenkingsmonument in
Dachau, Duitsland

**Langzaam zullen
de herinneringen
en gevoelens
verkleuren,
verkleinen,
verzakelijken,
verstarren,
vervagen,
abstracter
worden, verder
weg van de
toenmalige
beleving.**

om te worden weggezet, met het verstrijken van de tijd buiten zicht. Monumenten, in deze visie, doen de werkelijkheid waarnaar ze verwijzen onrecht en leiden de aandacht af van de gedaante waarin het kwaad zich in onze tijd manifesteert. Veruiterlijking betekent verraad aan de herinnering zelf, die slechts in het innerlijk kan voortleven en alleen persoonlijk kan worden overgedragen.

In navolging van Adorno ('Na Auschwitz geen poëzie'), die het onverdraaglijke lijden op geen enkele manier door esthetiek gevormd wilde zien, vonden sommige mensen gedenktekens emotionele barbaarij; vooral waar ze in monumentale bouwkunst totalitaire trekken zagen. Daarbij kan ook aansluiting gevonden worden bij de sterk woord-gerichte joodse culturele overlevering, die de eerste gedenktekens niet optrok in steen, glas of staal, maar in de vertelling, het verhaal. Yehuda Amichai (1924), een Hebreuws

dichter (zie kader) weet dat zijn vader, getekend door oorlogservaringen, hem wilde behoeden voor toekomstige verschrikkingen, maar hij beseft: 'naar al mijn oorlogen moet ik gaan'.

Het boek 'Mahnmale des Holocausts' kijkt niet vooruit. Wat zouden we er ook van kunnen zeggen. Hoe lang leven de laatste getuigen nog? Ook wij zijn morgen niet meer dezelfde als gisteren. Er zijn steeds meer anderen dan toen. Langzaam zullen de herinneringen en gevoelens verder veranderen, verkleuren, verkleinen, verzakelijken, verstarren, vervagen, abstracter worden, verder weg van de toenmalige beleving. Des te sterker zal dat gebeuren naarmate de emoties in ons herdenken verwijzen naar het verleden - naar inhoud en vorm - en niet worden ervaren als direct betrokken op het voortschrijdend heden, waarin de woorden van Abel Herzberg profetisch blijken.

Met Anna Vogel lag ik in 1987 zachtjes in de Adriatische Zee te dobberen. Die zomer genoten we voor het laatst van Joegoslavië. Voor haar eindexamen, dit voorjaar, is het raadzaam te weten hoe je Tsjetsjenië spelt, of te weten waar Oeganda ligt. Pas nog kon ze in de krant lezen hoe Musoro Ndura in Kigali (Roeanda), toegaf vorig jaar 900 Tutsi's te hebben afgeslacht.

Op onze vakanties kampeerden we vaak in de Vogezen, niet ver van Natzwiller, één van de beruchte Nacht-und-Nebel kampen. Na jaren zijn we er met z'n vieren eens heengegaan. Het was er stil. Er zong een vogel. De zon scheen vreemd. Een aandoenlijk mannetje, zelf overlevende, zei in de gaskamer tegen de kinderen dat het nooit meer mocht gebeuren; dat hij alleen nog daar was om die boodschap uit te dragen. We hebben niet veel gezegd, die dag.

Mijn vader was vier jaar in hun oorlog.
Hij haatte zijn vijanden niet en had hen niet lief.
Maar ik weet dat hij daar al is begonnen
mij te bouwen uit zijn zo schaarse momenten

van rust, die hij zocht
tussen de bommen en de rook
en in zijn rafelige rugzak deed
bij de hard geworden restjes koek van zijn moeder.

En met zijn ogen verzamelde hij naamloze doden.
Vele doden verzamelde hij voor mij
zodat ik ze in zijn blik zou herkennen en liefhebben,

en ik niet, zoals zij, in verschrikking dood zou gaan...
Met hen vulde hij zijn open ogen en hij vergiste zich:
naar al mijn oorlogen moet ik gaan.

Yehuda Amichai
(vertaling Tamir Herzberg)

'Mahnmale des Holocausts' - Uitgeverij
Prestel Verlag (München) 1994 ISBN 3-
7913-1337-1 (Duitse uitgave)
ISBN 3-7913-1322-3 (Engelse uitgave)

De verzoening van W.L. Brugsma

Blijven haten is ongezond, je wordt er bovendien doodmoe van

De eerste tien jaar na de oorlog sprak hij niet met Duitsers. De tijd dat hij in het concentratiekamp Dachau gevangen had gezeten, bezorgde hem nachtmerries. Toen 'ging de klink van de deur', leerde hij mensen als Willy Brandt kennen en begon hij aardige Duitsers steeds aardiger te vinden. W.L.Brugsma heeft zich met hen verzoend en voelt zich weer thuis in Duitsland. Een enorme opluchting vindt hij, want 'van al dat gehaat word je doodmoe'.
Gesprek met de man die - samen met mevrouw T. Wibaut-Guilonard - op 3 juni de Dr. J. P. van Praagprijs krijgt uitgereikt.

Hij heeft het grint horen knarsen en staat mij vaderlijk aan het tuinhok op te wachten: Willem Leonard, alias 'Boebie' Brugsma. Door buitenstaanders eenstemmig betiteld als 'every inch a gentleman' en 'onze nationale Mr. Europe'. We lopen achterom. "Daar", wijst hij in de richting van verre bosjes, die de horizon van zijn achtertuin - een groot stuk grasland - bepalen, "loopt onze pony." Ooit wilde hij dierenarts worden, uit tomeloze liefde voor Het Paard. Hij werd 'door de paardenmug gebeten', zoals hij het zelf noemt, toen hij als jonge jongen met zijn ouders en zusjes menige vakantie in het vooroorlogse Duitsland doorbracht. W.L. Brugsma nu: "We gingen altijd naar Duitsland omdat mijn vader er een gedeelte van zijn geld had belegd en toen Hitler aan de macht kwam werd er gezegd: 'dat geld mag het land niet meer uit, dat moet u hier opmaken'. Dus dat

door Trudy Kunz

deden we door naar Duitsland op vakantie te gaan. We zagen die oorlog aankomen, dus toen we in '39 weer gingen, zei mijn moeder: 'jongens, het moet nu op, want ze zullen van ons geld geen oorlog gaan voeren'. Dus: dansen in Hotel Alpenhof. Sekt drinken. Mijn zusjes moesten paardrijden, dus ik ook. Toen ben ik paarden-man geworden, en ben dat altijd gebleven."

Hij maakt koffie. Zijn vrouw, een Poolse, verblijft op het moment in Warschau, waar haar moeder ernstig ziek ligt. Hij mist haar, zal hij later zeggen, als we aan tafel tegenover elkaar zitten in het doodstille huis. En Slobber en Ceaucescu, de beide honden, zijn er ook al niet: door het vrouwtje naar de kennel gestuurd om het baasje te ontlasten. En wat is een leven zonder dieren? Dieren, niet alleen om in symbiose mee te leven - zoals hij doet met zijn Slobber - maar ook om iedere dag weer van te leren. Te leren hoe de diersoort mens in elkaar steekt, wat zijn driften en verlangens zijn, waar zijn eigenlijke belangen liggen. Als zijn opmerkelijke verzoening met de Duitsers ter sprake komt, waartoe hij tien jaar na 'Dachau' toe in staat bleek, zegt hij: "Als je het aan een chimpansee zou vragen, zou die het niets bijzonders vinden. Want binnen de groep kun je dat gesodemieter van eeuwigdurende haat en wrok niet hebben. Dat is slecht voor het overleven van de groep. Die apen hebben geweldige verzoeningsrituelen, inclusief handen schudden en elkaars hand kussen. Dus dat ik mij indertijd met de vijand verzoend heb, is *evolutionair darwinistisch* onmiddellijk te verklaren. Verzoening maakt vrij. Meer nog dan vergeving. Het is actiever dan vergeving: je steekt je hand uit naar degene die jou het kwaad heeft berokkend. De Gaulle, mijn grote

Verzoening is actiever dan vergeving: je steekt je hand uit naar degene die jou het kwaad heeft berokkend

held, heeft dat gebaar al in '63 gemaakt door een vriendschapsverdrag met de Duitsers te sluiten. Wij gaan nu eindelijk in oktober dat gebaar maken wanneer Herzog, de nieuwe Bondspresident, naar Nederland komt. Wel een beetje laat, maar goed - we dóen het tenminste."

De Duitsers vielen Nederland binnen op de dag dat hij vrij kreeg om zich voor te bereiden op het eindexamen HBS: "Wekker op acht uur, boem boem op de deur: 'opstaan jongen, het is oorlog'. En ik dacht: ha, prima! Leuk! Geen eindexamen, maar de moffen verslaan." Hij deed zijn eindexamen toch, slaagde, maar zag van de studie diergeneeskunde af omdat daarvoor een loyaliteitsverklaring met de bezetter moest worden afgelegd, en dat vertikte hij. In '44 besloot Brugsma zich in de strijd te mengen. Probeerde via Parijs Engeland of Zwitserland te bereiken maar werd opgepakt en kwam in het concentratiekamp Dachau terecht - een hoofdstuk in zijn geschiedenis waarmee hij zich in tien jaar tijd leerde te verstaan en dat hij tenslotte afsloot met zijn verzoening. De gebeurtenissen die die tot die verzoening leidden, beschrijft hij in zijn boek 'Vrede is het alleen in de pauze'. Eerst ontmoet hij in het vliegtuig een Duitse collega-journalist die hem zo aan het lachen maakt dat hij de man, na tien jaar geweigerd te hebben Duits te spreken met Duitsers, in diens moedertaal aanspreekt. Brugsma: "Pats. Zelfbevrij-

ding. Zo voelde het absoluut. De klinkt was van de deur. Ik had in één klap die hele prachtige taal terug. Dat haatgevoel, dat wrokgevoel was weg. En ik had er een nieuwe vriend bij. Want we hebben dolle pret gehad, later. Hij nodigde me uit in Hamburg, waar we samen een 'schrik-keldancing' bezochten. De dames vroegen daar de heren ten dans." Hij schrijft:

Een betoverend mooi jong meisje maakte haar 'Knix' voor mij! Terwijl wij voortzweefden, vroeg zij: 'Waar heeft u zo goed Duits geleerd?'

Ik: 'In Dachau.'

Zij, ineens met raadselrimpels in haar blanke voorhoofd: 'Maar Dachau was toch een KZ?'

Ik: 'Jawohl.'

Zij, ineens opgelucht zonder raadselrimpels: 'Aha, u was bij de SS!'

Ik zag op dat moment geen reden het te ontkennen. (-) Ach, misschien was het gewoon psychische hygiëne: blijvend haten is ongezond; je wordt er bovendien doodmoe van.

Brugsma: "Ik heb dat pas rechtgezet nadat ik me met dat meisje had verzoend. Dus alweer: verzoening maakt vrij. Lachen trouwens ook." Lachen, eerst met de journalist, toen met het meisje. 'De klink was van de deur.' Daarna leerde hij mensen als Willy Brandt kennen, en de zogenaamde 'goede Duitsers' zoals Heinrich Böll en Günther Grass. Brugsma:

**In het kamp
waren we
anti-nazi, maar
met anti-Duitse
gevoelens
hielden we ons
niet bezig**

Bevrijding van Dachau
door de Amerikanen

FOTO: ABC PRESS

“Geleidelijk aan breidde voor mij die kring van goede Duitsers zich uit. Ik begon de aardige Duitsers ook steeds aardiger te vinden, en dan gaat dat andere gevoel tenslotte weg. Ik kwam in contact met de jongere generatie, die nog die hele last op hun schouders heeft. Ik denk dat ze daarom ook best behoorlijk zijn gevaccineerd tegen nieuwe besmettingen. Wat ze daar doen tegen die Turken gebeurt door skinheads, maar die hebben wij hier ook.”

Soms vraagt hij zich af in hoeverre zijn persoonlijke verzoening met Duitsland iets opmerkelijks is. Eigenlijk heeft hij nooit diepe haat gevoeld jegens de Duitsers: “In het kamp waren we anti-nazi, maar met anti-Duitse gevoelens hielden we ons niet bezig.” Toen de Amerikanen hem en de andere overlevenden hadden bevrijd, maakte hij met een paar makkers een autobus buit. Daarmee werd de thuisrit aangevangen. Brugsma: “Het was mooi weer. Telkens als we een dal in reden, lag daar weer zo’n stadje in puin, bedolven onder een zee van witte vlaggen - beddelakens die de mensen buiten hingen uit angst dat ze anders doodgeschoten zouden worden. En ik moet zeggen dat dat een leuk gezicht was. Het was dat (hij zingt het deuntje) ‘En we hebben overwonnen’-gevoel.” In die autobus spraken ze ook af: ‘we rijden naar huis, blijven daar een paar dagen, en dan gaan we met de autobus door het land NSB-ers zoeken die niet opgepakt zijn; die maken wij dan even koud’. “Maar toen we eenmaal thuis waren,” lacht Brugsma, “verdween dat plan gelukkig in ijle lucht.”

Heeft Dachau hem voor het leven getekend? “Dat is de vraag. Veel mensen denken dat het door Dachau komt dat ik een vrij duister toekomst-perspectief heb, maar dat ontken ik altijd. Ik ben zo somber over de toekomst van onze planeet omdat ik de waarschuwingen van de Club van Rome serieus neem. Het staat los van Dachau. Toen ik uit Dachau kwam, was ik alleen maar blij dat die oorlog was afgelopen. Er werd niet teruggekeken, je moest verder. De Duitsers hadden we lekker verslagen en nu gingen we een leven opbouwen. Op die leeftijd denk je dat. Natuurlijk. Alleen ‘s nachts kwam het terug, als je gillend uit je bed sprong.” Hij heeft heel lang last gehad van nachtmerries. “Dat was altijd hetzelfde. Plotselinge paniek. Ik liep door een tunnel en ineens komt er een trein aan. Er is in die tunnel geen plaats voor trein en Brugsma. Dus wat doet Brugsma? Die springt weg. Ik heb ook het wereldrecord ‘s nachts-in-het-pikkedonker-uit-bed-springen gebroken. Ongelooflijk. Over de tafel heen schieten en wakker worden onder de vleugel - waar ben ik? Het is veleens gebeurd dat ik zo schreeuwde, kort na de oorlog, dat de burens dachten dat er iemand vermoord werd. ‘Nee,’ zei mijn moeder, want daar

Charles de Gaulle:
de held van W.L. Brugsma

FOTO: ABC PRESS

woonde ik toen nog, ‘hij heeft gewoon nachtmerries’.” Gelukkig namen die af toen hij eenmaal getrouwd was. Toen begon hij ook over zijn oorlogservaringen te schrijven. “Ik had het voordeel dat ik kon schrijven. Dat is een vorm van verwerken. Dan laat je het toe, je doseert het. Die andere makkers waren metselaar of bootwerker, en die konden dat niet. Die liepen dus thuis op tegen een onbegrip - omdat het natuurlijk ook onbegrijpelijk was. Zij kunnen er alleen met elkaar over praten. Ik had het voordeel van een schrijfmachine.” Hij werd journalist, reisredacteur. “Ik

was toen nog een hoopvol type. Het was in de tijd van de dekolonisatie, dus ik reisde van het ene oorlogje naar het andere, maar ik dacht in die tijd: jongens, niks aan de hand, als die geknechte volken nu allemaal vrij worden, is het kat in het bakkie. Dan worden ze allemaal democraten.” Hij gniffelt om zijn toenmalige naïviteit. “Ik dacht, het komt allemaal goed. Totdat ik de Club van Rome ontdekte.”

Hij las een stuk over de Club van Rome in het Britse blad ‘The Observer’: een groepje industriëlen in Rome bijeen was tot de conclusie gekomen dat het geheel

Willy Brandt:
een goede Duitser

FOTO: HOLLANDSE HOOGTE

verkeerd ging met de mensheid. Daar moest iets aan worden gedaan - nú kon dat nog. Hij vloog onmiddellijk naar Boston om met Dennis Meadows te praten, auteur van het eerste rapport aan de Club van Rome ('Grenzen aan de groei'). Deze liet hem aan de hand van een model met vijf parameters zien dat het, als de mensen zo doorgingen - met zich in grote getale voort te planten, met het milieu te vervuilen en al die andere aarde-verpestende zaken - dan het dan geheel mis zou gaan met de wereld. Meadows en Brugsma maakten een wandeling langs de James River, waar Meadows zijn visie nader toelichtte: 'Zal ik je vertellen wat ik écht denk? Ik denk dat er niet zoveel meer te verbeteren is, dat we het *point of no return* al voorbij zijn. Vanwege de menselijke traagheid. De mensheid wil absoluut niet twintig jaar vooruit kijken. Wil geen afstand doen van wat hij heeft, is niet rationeel genoeg. Dus wat wordt de toekomst? De wal zal het schip keren. Oorlogen. Hele continenten in quarantaine. Die vervolgens uitsterven. En dan houden we over: *survival bastions*.' Dat gesprek vond plaats in 1970.

Brugsma: "Toen vertelde ik hem dat ik eens een jaar had geleefd in zo'n model van uiterste schaarste, zo'n 'survival bastion', waarin er bij eerlijk delen niet genoeg was voor iedereen. Dat was op de 'Volkshogeschool' Dachau, waar ik een praktikum 'overlevingskunst' heb gevolgd." Hij vertelde Meadows ook dat het hem nog steeds op het geweten klemde dat hij daar, in Dachau, met een andere hongerlijder zijn ene sigaret had geruild tegen een staafje kunstmargarine. Terwijl hij zelf niet eens rookte! Het bezorgde hem voor het leven een schuldgevoel. Dat hij die arme man misschien een streepje dicht bij de dood had gebracht

Wij hebben het altijd over vreemdelingenhaat maar dat is flauwekul. Het is angst voor vreemdelingen.

door zo'n ruil te doen ... Brugsma: "Ik geef toe, het lijkt misschien iets kleins, en evolutionair gezien is het best te verklaren. Evolutionair gezien ben ik ook niet schuldig: als levend organisme probeer je nu eenmaal je genen over te dragen, dus moet je tot elke prijs proberen te overleven. Toch vind ik dat dit soort dingen verteld moet worden, omdat je absoluut niet als held moet worden aangezien. Dat zou onzin zijn." Door zijn kampervaringen wist hij wat mensen zouden doen op het moment dat Meadows' toekomstbeeld werkelijkheid zou worden. Brugsma: "Daarom hecht ik ook zo weinig geloof aan een toekomst voor de mensheid. Niet vanwege Dachau, maar vanwege Dachau in combinatie met het feit dat wij ons milieu, onze leefwereld blindelings aan het vernietigen zijn."

Zijn pessimisme ten aanzien van de mens geldt overigens met name de mannelijke sekse. De aangeboren krijgszucht van de man, die nu eenmaal geboren is als jager, zal er nooit uit gaan. De vrouw is niet geboren als jager en is ook absoluut niet geboren als krijger. Als iemand tegen Brugsma zegt hem zo 'menselijk' te vinden, is dat voor hem geen ondubbelzinnig compliment. Immers: een aantal gruwelijke eigenschappen die dieren niet hebben, hebben wij mensen wel. Hij zou de mens liever iets dierlijker zien en sluit zich volmondig aan bij Desmond Morris, de bioloog, die zegt: 'onze beste eigenschappen, namelijk de sociale, zijn dierlijk.' Hij

somt op: "De paarvorming, het zorgen voor de kinderen, het zorgen voor de buren. Alleen - dieren hebben een geweldige remming op het doden binnen de eigen soort. Wij mensen zijn, samen met de chimpansees, de enige hogere diersoort die binnen de eigen soort doodt. Chimpansees doden dan nog alleen de mannetjes; vrouwen en kinderen doodslaan is er bij hen niet bij. Wij zijn de enigen die dat doen." Aan de andere kant, wil hij wel toegeven, kan een dier - dus ook een mens - zonder agressie absoluut niet bestaan. Maar: "Agressie hoeft niet altijd te betekenen dat je iemand aanvalt. Bij dieren is die agressie noodzakelijk en wordt defensief gebruikt: rugharen opzetten, grommen en tanden laten zien. Zonder agressie als zelfverdediging kun je in de natuur niet leven, maar het is evolutionair gezien onverstandig om het tot oorlog te laten komen. Daar kun je bij gewond raken en doodgaan, daar heb je niks aan."

Hij denkt dat de mens én goed én slecht is, en dat je hoogstens kunt proberen zijn gevaarlijke kanten onder controle te krijgen. De mens verbeteren lukt niet: los van oorlog voeren is hij tot zulke gruwelijke dingen in staat. Brugsma: "Als ik bijvoorbeeld de kwestie Epe beschouw, dan zinkt de moed mij echt in de schoenen. Wat ouders hun eigen kinderen aandoen - tjonge jonge, een baviaan zou zeggen 'waar ben je nou mee bezig?' Dingen als oorlog, agressie, zijn met je verstand

**Een aantal
gruwelijke
eigenschappen
die dieren niet
hebben, hebben
wij mensen wél.**

FOTO: CHIS PENNARTS

nog onder controle te houden, maar dát soort dingen ... Het is ook evolutionair niet goed te verklaren."

Wat kan de mens, na al deze weinig opwekkende waarheden, nog doen ter verbetering van zichzelf en van de wereld? Brugsma: "Je kunt je natuurlijk vreselijk druk maken dat het helemaal verkeerd gaat met de menselijke soort. En dat gaat het ook. Het enige wat je kunt doen, is: doen wat je hand vindt om te doen. Je kunt nu eenmaal niet meteen de hele wereld redden. Je moet klein beginnen. Je komt uiteraard op voor je vrouw en je kinderen. Vervolgens kom je op voor je dorp, je land. Als ieder land een goede verstandhouding zou hebben met zijn buurland, brak de wereldvrede uit. Je moet toch ergens beginnen. En het verschaft je nog een aangenaam gevoel ook. Als je de hele wereld een halve millimeter vooruit helpt - dat is me nogal wat. Want de wereldproblemen help je niet met grote schema's op te lossen. *Forget it.*"

Daarom is hij ook zo blij - 'niet moreel geredeneerd, maar uit verlicht eigenbelang' - dat we ons binnenkort officieel verzoenen met de Duitsers. "Van de drie bureaus die we hebben," licht hij toe, "de zee, de Belgen en de moffen, vormen de moffen voor ons het meest ideale vijandbeeld. Vanwege het Calimero-effect: zij zijn groot en wij zijn klein. Wij hebben het altijd over vreemdelingenhaat maar dat is flauwekul: het is *angst* voor vreemdelingen. Dat hebben alle dieren, zeker de sociale. Je buurman is degene die ieder moment je territorium kan binnendringen en je voer en je wijfjes inpikt. Maar aangezien de diersoort mens een ratio heeft, waardoor we ons onderscheiden van de andere dieren, zijn wij in staat vast te stellen dat wij economisch volstrekt van de Duitsers afhankelijk zijn en dat we problemen als het milieu, de mafia en noem maar op óók niet in ons eentje kunnen oplossen. Op al die gronden is het dus goed om ons met de Duitsers te verzoenen, maar ook omdat het beter is voor onze geestelijke gezondheid. Wij Nederlanders hebben ons óók niet zo geweldig goed gedragen in die oorlog; uit ons land is het grootste aantal Joden weggevoerd, om maar eens iets te noemen. Dus we moeten gewoon niet meer zo gek doen."

"Wat we in ieder geval moeten proberen," bast hij verder, "is: de jongere generatie bevrijden van de zonde en de wrok der vaders. Die Duitse jongeren van nu zijn net zo onschuldig als wij. Die moet je niet achtervolgen met dat Auschwitz-syndroom, daar kunnen zij niets aan doen, zij hebben hun eigen vaders niet uitgekozen. Hetzelfde geldt voor de kinderen van foute Nederlanders. Die hebben ook hun ouders niet uitgekozen. Het is een schandvlek op ons nationale blazoens dat die kinderen zo lang op zo'n gruwelijke manier zijn behandeld. Dat de woede

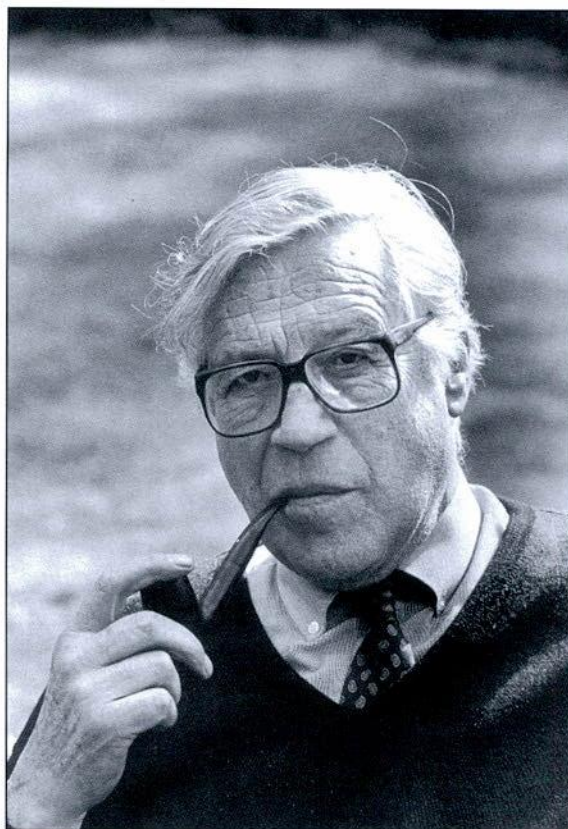

FOTO: CHRIS PENNARTS

U kunt
de uitreiking
van de
Dr. J. P. van
Praagprijs
op 3 juni gratis
bijwonen.
Zie informatie
op pagina 33

zich na de oorlog uitstort over de hoofden van de mensen die de kant van de vijand hadden gekozen - ja, daar kan ik inkomen. Ik kan er zelfs nog inkomen dat de Duitse concentratiekampen zijn gebruikt om die mensen daar te vernederen en te mishandelen. Dat is niet mooi, maar begrijpelijk. Maar dat je je haatgevoelens dan ook nog op hun kinderen gaat botvieren, en niet even, maar jarenlang - daar begrijp ik absoluut niets van. Ik ken er vrij wat van, het is echt ongehoord wat die kinderen hebben meegemaakt. Ze zijn echt psychisch gemutileerd. Uitsluiting, je moeten verbergen, niet zeggen

verzetsvrouwen zich voor hen inspannen. Het is een probleem dat eerder door vrouwen wordt begrepen dan door mannen. Vrouwen zijn toch de betere verzoeners."

Als ik aanstalten maak te vertrekken, zeg ik dat ik zijn tolerantie zo bewonder. Zo veel verdraagzaamheid, na alles wat hij heeft meegemaakt. Hij kijkt verrast. Zegt: "Bewonderen? Maar het zou best eens kunnen zijn dat het gewoon een kwestie van een zwak karakter is. Met een sterk karakter zeg je wellicht eerder: 'ben je gek, verzoening Die rotzakken,

Het is een schandvlek op ons nationale blazoens dat kinderen van foute ouders zo lang op zo'n gruwelijke manier zijn behandeld

wie je ouders zijn. Want welke keus hadden ze? Hadden ze dan soms op hun tiende met hun ouders moeten breken? En misschien waren het zelfs hele aardige ouders. Het is best mogelijk om een hele aardige vader en moeder te zijn en lid te zijn van de NSB. Nu zijn we dan eindelijk zover dat er een werkgroep 'Erkenning van kinderen van foute ouders' is. En die krijgt subsidie! Maar het is natuurlijk veel te laat. Mijn dochter kan nog zeggen: 'mijn pa is natuurlijk een beetje gek, maar het is in ieder geval nog een soort held'. En de joodse kinderen hebben nog het gevoel tot het uitverkoren volk te behoren. Maar deze kinderen hebben niets. Ik vind het ook heel goed dat een vrouw als Tineke Wibaut en een aantal andere

naar de hel ermee!'. Hij schraapt zijn keel. En nog eens. Dan: "Ik had een goede vriend, die helaas dood is. Hij zei altijd: 'je moet je vijandschappen iedere vijf jaar herzien'. Hij begreep het. En als ik het aan een chimpansee uitleg, begrijpt hij het ook. Je moet toch voort? Dan is het alleen maar verstandig je te verbroederen met degene voor wie je bang bent." Hij helpt me in mijn jas en loopt mee tot aan het hek. "Bovendien," zegt hij nog, "als ik het raampje van de auto heb opengedraaid," als ik straks doodga - wat toch een keer gebeurt - lijkt het me best een aangenaam gevoel dat ik zonder haat doodga. Zonder wrok tegen anderen." ●

Voor zichzelf of voor de ander,
waarvoor leeft de mens?

Waarvoor leeft een mens?
Om zichzelf te realiseren, om
al z'n verlangens en behoeften
te bevredigen en alle talenten
voor zichzelf uit te buiten? Of
leeft een mens vooral voor
een ander? Voor de
medemens die z'n hulp nodig
heeft, voor de wereld die
beter moet? Misschien wisselt
het antwoord op deze vragen
met de situatie waarin
iemand zich bevindt.
In deze serie (het vervolg van
de serie die vorig jaar in de
Humanist stond) komen weer
mensen aan het woord die
vertellen hoe zij hun eigen
invulling geven aan hun plek
in de wereld. De een cijfert
zichzelf jarenlang weg in de
strijd voor een betere wereld,
de ander zegt tabé tegen
iedereen en zeilt de wereld
over. Iemand is pleegouder
van een hele schare kinderen;
een ander die zich vroeger
onderscheidde als strijdlustig
links, is vooral rijk en
behoudend geworden.

Allemaal mensen die keuzes
maken hoe zij in het leven
willen staan. Mensen die
zichzelf centraal stellen.
Mensen die zich richten op
hun medemens. En mensen
die het lukt om zowel voor
zichzelf als voor de ander te
leven.

Biba Scha: Ik vecht ook voor niet alleen voor dat van anderen

Ze is negentien jaren jong, blank, vrouw. Zelf is Biba Scha met deze
typering niet erg gelukkig. Ze vindt dat ze ermee in een hokje wordt
geplaatst. Belangrijk is wat je doet en denkt, niet of je jong en vrouw
bent. Maar ze weet dat er in de maatschappij vaak wel zo naar
mensen wordt gekeken. Dat mensen worden beoordeeld
en veroordeeld op hun sekse, hun huidskleur, hun
etnische afkomst, hun seksuele geaardheid.

Reden voor haar om te vechten tegen
racisme en fascisme. Is ze daarmee een
rechtgeaarde wereldverbeteraar of doet
ze het ook voor zichzelf?

En heeft ze tussen alle acties door nog
tijd voor een gewoon leven en een beetje
plezier maken?

door Japke Schonewille

tekening Tom Janssen

m'n eigen belang,

Geen foto bij het artikel, bedingt ze in het eerste telefonische contact. Dat is te link in de actiewereld van het anti-racisme en anti-fascisme. De tegenpartij - mensen van de CD, van CP'86, van het Nederlands Blok - zoekt steeds naar mogelijkheden om hen te bedreigen en te intimideren, aldus Biba Scha. Is je foto in de krant al een hachelijke zaak geworden in Nederland? Biba: "De anti-antifa (*de anti-anti-fascisten, J.S.*) proberen mensen bang te maken. Ze sturen bijvoorbeeld dreigbrieven of zoeken mensen van onze beweging thuis op. Dat is hun negatieve kracht: intimidatie, geweld, mensen monddood maken. Ik probeer het van de nuchtere kant te bekijken, wil ook niet met geweld reageren. Maar ik ben wel voorzichtig."

Geweldloze actie is het motto van KURF (Komité Utrecht tegen Racisme en Fascisme), de organisatie waar Biba Scha actief is. In maart van dit jaar kwam de groep volop in de belangstelling, toen de Utrechtse politie anti-fascistische demonstranten op grond van hun uiterlijk arresteerde. Een omstreden toepassing van artikel 435a van het Wetboek van Strafrecht (het zogenaamde uniformverbod), waar alom schande van is gesproken.

Het opzetten van demonstraties is maar één onderdeel van de activiteiten van KURF. De groep, waarbij zo'n 130 mensen betrokken zijn, vindt dat mensen zelf moeten werken aan een leefbare samenleving zonder racisme en fascisme. Om dat te bereiken wordt er voorlichting gegeven op scholen. Er zijn contacten met opbouwwerkers, buurtgroepen en migrantenorganisaties.

Ook worden actiekranten en folders verspreid. Biba

Scha zit met drie anderen in het secretariaat van KURF en is er gemiddeld zo'n drie dagen per week mee bezig. Maar in tijden

van acties kan het ook de hele week zijn. Hoe is ze er zo betrokken bij geraakt?

Biba: "Rond m'n zestiende werd ik nog kritischer dan ik al was. Ik zag dingen gebeuren in de maatschappij waar ik niet achter kon staan. Op school kreeg ik bijvoorbeeld heftig oplopende discussies met medeleerlingen over vreemdelingenhaat. Ze gaven buitenlanders de schuld van zaken als werkloosheid en woningnood. Dat vond ik onterecht. Voor mij was het de normaalste zaak van de wereld dat je mensen in hun waarde laat. Dat je op een respectvolle manier met elkaar probeert om te gaan, zonder vooroordelen."

Ik ben me toen gaan oriënteren op groepen die met dit soort ideeën bezig zijn. Eerst bij linkse politieke organisaties. De programma's stonden me wel aan, maar het bleef teveel bij praten en vergaderen. Uiteindelijk kwam ik bij KURF terecht. Daar ontmoette ik mensen bij wie ik me thuis voel en die me inspireren. Het is een open organisatie zonder dogma's. Ook de manier van werken bevalt me: echt concreet iets doen. Ik ben er steeds meer ingerold. Achter een stand staan, folders uitdelen, meedoen met een actie. En nu ben ik er eigenlijk de hele dag mee bezig."

Ze vindt het belangrijk dat mensen nadenken over de maatschappij waarin ze leven. Over hoe ze met zichzelf en met anderen om willen gaan. Ze begrijpt niet dat veel mensen zich zo afzijdig en passief opstellen. Mensen die zich alleen maar druk maken over hun eigen besognes. Mensen die veel kritiek hebben, maar verder niks doen. Mensen die de schuld afschuiven op buitenlanders. Zelf heeft ze, sinds ze zich met anti-racisme en anti-fascisme bezighoudt, een heel leerproces doorlopen. Biba: "Ik ben heel kritisch op mezelf. Let steeds op wat ik doe en wat ik zeg en hoe ik met mensen omga. Ik wil ook met allerlei soorten mensen contact hebben, niet alleen met mijn eigen vriendenclubje. Dan wordt het zo beperkt. ►

Daarvoor ga ik bijvoorbeeld soms in een fabriek werken. Het is heel verfrissend om tussen mensen te komen die met heel andere dingen bezig zijn dan ik. Om naar die mensen te luisteren en van hen te leren. Soms is dat moeilijk, als ze allerlei rottige dingen zeggen over buitenlanders. Het risico is dat je dan snel gaat preken, maar daar leer je ook weer van. Het belangrijkste is dat je met mensen in gesprek blijft."

Met KURF boeken ze soms kleine successen, maar echte veranderingen zijn een kwestie van zeer lange adem, weet Biba. Soms raakt ze ook gedeprimeerd, als ze de verschrikkelijke verhalen hoort van mensen die hun land moesten ontvluchten en vervolgens in Nederland worden uitgewezen. Of als ze leest over de genocide op de Koerden in Turkije. Maar door de mensen om haar heen hervindt ze altijd weer de

motivatie om door te gaan. Het enthousiasme en de betrokkenheid, de groep die groter wordt, de goede samenwerking met andere organisaties. "Daar doe ik het voor, om een hele grote beweging te krijgen. Dat is de kracht van linkse groepen, om mensen te mobiliseren tegen het fascisme en racisme."

Haar werk voor KURF heeft veel invloed op de rest van haar leven. Door de drukte van de laatste maanden was ze niet in staat om haar Havo-opleiding af te ronden. Ze zou meer tijd willen besteden aan zingen, theater maken en schilderen. En hoe zit het met simpelweg plezier maken? Biba (glimlachend): "Ik ga vooral met oudere mensen om die veel meer kennis en ervaring hebben. Daarom ben ik erg veel gaan lezen om die kennis zelf ook op te bouwen. Dan schiet gewoon een beetje melig zijn er al gauw bij in. Ik heb daar ook niet zoveel behoefte aan. Ik wil graag van mensen leren. Maar dat betekent niet dat we altijd zwaar op de hand aan het discussiëren zijn, we hebben ook veel plezier met elkaar. Verder maak ik wel tijd vrij om een dag naar het bos of naar zee te gaan. Of neem een week vakantie als het extreem druk is geweest. Als ik dat niet doe, pleeg ik roofoverval op mezelf. Soms is het goed om egocentrisch te zijn en te zeggen: nu ben ik even weg! Grenzen stellen is belangrijk, niet altijd de strijd voor laten gaan. Al gebeurt dat in de praktijk vaak wel."

Voor Biba is er geen verschil tussen dingen voor jezelf doen en dingen voor de wereld doen. "Ik vind mezelf geen wereldverbeteraar. De dingen die ik bij KURF doe, doe ik net zo goed voor mezelf. Ik ben niet tevreden met deze samen-

Bij KURF ontmoette ik mensen bij wie ik me thuis voel en die me inspireren. En ik kan echt concreet iets doen.

leving. De verrechtsing die plaatsvindt. Voor mij zijn er ook allerlei nadelen, al ben ik 'een jonge, blanke vrouw'. Ik ben niet gebaat bij een afbouw van de studiefinanciering, bij woningnood, bij werkloosheid. En als fascistische partijen meer macht krijgen, dan zit je als vrouw helemaal verkeerd. Kun je terug naar de keukens en kinderen baren. Daar zit ik niet op te wachten. Dus ik ben wel degelijk ook voor mijn eigen belang aan het vechten, niet alleen voor dat van anderen."

En de toekomst? Biba: "Ik hoop echt dat ik over tien jaar nog actief ben in de linkse beweging. Ik kan me niet voorstellen dat ik in een heel burgerlijk leven rol en me alleen nog druk maak over mijn kinderen, mijn baan en mijn hypotheek."

Misschien werk ik niet meer bij KURF, maar ik verwacht wel dat ik nog steeds heel kritisch zal volgen wat er in de maatschappij gebeurt. Mijn radicale denkbeelden zullen niet snel veranderen en ik wil ze ook blijven uitdragen.

Wat andere mensen doen, moeten zij weten. Ik zou het wel fijn vinden als mensen bewuster gingen leven, zich niet zo alleen op materiële zaken zouden richten. Daar haal je zo weinig bevrediging uit, lijkt me. Maar het hoeft niet speciaal op mijn manier. Een vriendin van mij voelt zich soms schuldig als ze ziet waar ik allemaal mee bezig ben. Maar zij doet heel veel voor de mensen om haar heen. Dat schiet er bij mij wel eens bij in. Terwijl het net zo belangrijk is."

Voor meer informatie over Comité Utrecht tegen Racisme en Fascisme: KURF, Postbus 2709, 3500 GS Utrecht.

Er is wel degelijk leven na de dood.

Als een leven ophoudt, gaat Het Leven door. Al wat u tijdens uw leven de moeite van het ondersteunen waard vond, moet het zonder uw steun doen. Neem daarom maatregelen. Maak een testament.

Als humanisme u iets waard is geweest, denk dan eens na over een legaat aan het Steunfonds Humanisme. Dat is opgericht door het Humanistisch Verbond.

Het Humanistisch Verbond strijdt voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie. Met de onderstaande bon is dat heel gemakkelijk.

STEUNFONDS HUMANISME
POSTBUS 114, 3500 AC UTRECHT
TELEFOON 030 - 31 81 45
BANK C&E 69.97.13.089

GIRO 6168

Ja, ik wil

- ☐ meer informatie over legateren aan het Steunfonds Humanisme.
- ☐ meer informatie over het Humanistisch Verbond.

Naam:

Adres:

Postcode en woonplaats:

Telefoon:

In een envelop zonder postzegel zenden naar:

Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 2181, 3500 VB Utrecht

en verbeelding in Haarlem

Op zondag 21 mei, van 12.00 tot 17.00 uur, vindt in Haarlem de manifestatie Chaos en Verbeelding plaats. We zijn niet dol op chaos, we weten liever waar we aan toe zijn. We structureren en organiseren de wereld om ons heen zoveel mogelijk, we proberen er zin aan te geven. Hoe functioneert kunst hierin? Kunst kan vormgeven, structureren, een boodschap overbrengen. Kunst kan de illusie creëren van een samenleving die er niet is. Kunst kan verwarring wekken, vragen oproepen zonder antwoorden te geven. Heeft kunst zin? De manifestatie opent met een filosofische discussie. Gasten zijn ondermeer Meerten ter Borg

(socioloog/filosoof) en Désanne de Brederode (romanschrijfster). Hierna volgen workshops, die u een ontdekkingstocht langs verschillende kunstvormen bieden. U kunt zelf aan de slag met klank, verf, beeldend materiaal, taal om chaos vorm te geven. En u kunt deelnemen aan gesprekken over fotografie, film, kunst en filosofie. In het kunstcafé komt u weer op adem, bij een van de optredens die de hele dag plaatsvinden. Aan de dag werken onder meer mee: Merapi Obermeyer, Christine van Stralen, het Koninklijk Conservatorium en studenten van verschillende kunstacademies. De manifestatie is een

samenwerkingsproject tussen het het Humanistisch Verbond, afdeling Haarlemmerland en de Hogeschool Holland. Plaats: Stedelijk Gymnasium, Prinsenhof 3, Haarlem. Toegangskaarten bestelt u door f 17,50 p.p. over te maken op giro 419258 van het Humanistisch Verbond, Haarlemmermeer. U krijgt de kaarten dan toegezonden. Vergeet niet uw naam en adres bij de mededeling te vermelden als u via de bank overmaakt.

Een informatiefolder kunt u aanvragen bij de projectgroep Chaos en Verbeelding, p/a Rustenburgpark 15, 2135 GT Hoofddorp.

INGEZONDEN MEDEDELING

WEES GEEN AUTOMAAT

Kijk even wat er uit komt

Max Havelaar voor werk, school en kerk.
Doe mee, vraag het gratis actiepakket: 030-334602.

FEESTMAAND MEI: 50 JAAR PLAATSELIJK HUMANISME

De afdeling Amersfoort e.o. van het HV en de afdeling Eemland van Humanitas vieren de hele maand mei hun 50-jarig bestaan, uitmondend in een feestelijke bijeenkomst op 7 juni.

Op 7 juni 1945 werd in Amersfoort de eerste humanistische vereniging in Nederland opgericht als het 'Religieus Humanistisch Verbond'. De aanleiding hiertoe was de executie van 10 gijzelaars op de Appelweg in het laatste oorlogsjaar. Deze organisatie ging op 17 februari 1946 op in het landelijke Humanistisch Verbond. Een greep uit het feestprogramma.

In de Eemgaarde, Dorresteinseweg 49 in Amersfoort vinden de volgende activiteiten plaats:

- . 7 mei, 10.30 uur: de historicus Tjeerd Flokstra spreekt over de geschiedenis van het HV

- . 13 mei, 16.30 uur: themadag over Idealen van de Jonge Humanisten (zie voor inhoud en opgave elders in deze Humanist)

- . 14 mei, 14.30 uur: Jan Glastra van Loon, oud-voorzitter HV, spreekt over de rol van het georganiseerde humanisme

In het DORE-centrum, Stadsring 137 in Amersfoort kunt u terecht voor de volgende twee activiteiten:

- . 1 juni, 19.30 uur: Humanistisch Vormingsonderwijs

- . 4 juni, 14.00 uur: Albert Nieuwland spreekt over religieus humanisme.

De afsluitende feestelijke bijeenkomst vindt plaats op 7 juni om 20.00 uur in de Eemgaarde, Dorresteinseweg 49 in Amersfoort. Aanwezig o.a.: mevr. Brouwer-Korf (burgemeester Amersfoort), Paul Cliteur (voorzitter HV) en George Brouwer (voorzitter Humanitas) en Cees Korver (voorzitter Humanistische Bouwstichting Bejaardenhuisvesting).

Meer informatie: Henk van Tilburg, tel: 033 - 805906.

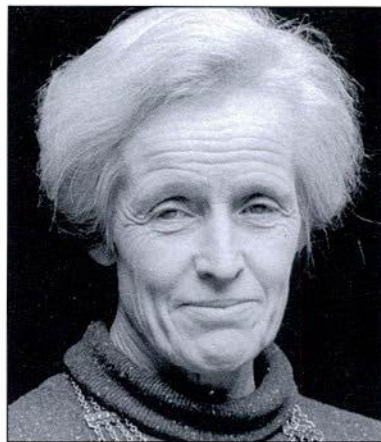
Uitzicht op Rotterdam vanaf het dak van het Europointgebouw. Over de stad ligt een mistdeken van 30 meter. De foto werd gemaakt op 7 januari 1993. (Foto: HH/Freek van Arkel)

betekenen een aanslag

Vaak worden mensen die onder de rook van een chemische fabriek of vuilverbrandingsoven wonen en die bij de overheid aan de bel trekken omdat ze meer lichamelijke klachten in hun wijk constateren, niet serieus genomen. Politici zijn bang voor de consequenties. En wetenschappers roepen dat er niets te bewijzen valt.

Toch is het volgens milieubiologe José Höppener evident dat de vele schadelijke stoffen die in ons milieu terechtkomen hun weerslag hebben op de gezondheid van mensen. Maar hoe maak je zoiets hard? Door het gezond verstand van mensen serieus te nemen en landelijk te registreren welke gezondheidsklachten ze in verband brengen met milieufactoren uit hun omgeving.

“Want”, zo zegt José Höppener, “waar rook is, is mogelijk ook vuur. Als je meerdere klachten hebt die op een zelfde verband wijzen, is nader onderzoek op z'n minst gerechtvaardigd.”

Al die beetjes te veel aan schadelijke stoffen p onze gezondheid

De middag dat ik haar spreek, heeft ze 's avonds een bijeenkomst met diverse gerenommeerde wetenschappers, o.a. van TNO en het RIVM, over de mogelijke ziekmakende invloed van laagfrequente trillingen. Het is een mooi voorbeeld van hoe een balletje soms kan rollen. Want wat was het geval? Toen de beheerders van de regionale meldpunten weer eens hun maandelijkse bijeenkomst hadden,

bleek er bij drie van de meldpunten een klacht binnengekomen te zijn van mensen die last zeiden te hebben van laag-frequente geluiden. Dit zijn heel lage tonen, die slechts te horen zijn als een soort brommen of zoemen. José Höppener: "Toen de eerste beheerder met die klacht kwam, van een vliegtuigbouwkundig ingenieur, deden we er zelf eerst ook een beetje lacherig over, want zo erg kon toch niet zijn. Maar er bleek bij twee andere meldpunten een soortgelijke melding binnengekomen te zijn. We besloten het seri-

eus te nemen. Tegelijkertijd werd er een artikel in de krant over geschreven. Naar aanleiding daarvan kregen we vervolgens 83 klachten binnen. Allemaal van mensen die zeiden dat ze last hadden van duizeligheid, hartklachten, evenwichtsstoornissen en gewrichtspijnen veroorzaakt door zulke bromtonen. We hebben dat in een rapport in kaart gebracht. Daarmee werd het probleem erkend. Nu komen we met deskundigen uit het hele land bij elkaar om te kijken of we niet bij de overheid kunnen aankaarten dat er een norm

door Mirre Bots

moet komen ter beperking van laag-frequente trillingen."

Een ander voorbeeld van hoe het landelijk registratieproject effect kan sorteren, is het dorp Weurt. Dit dorp bij Nijmegen, dat op een steenworp afstand ligt van een afvalverbrander, was onlangs volop in het nieuws. Onderzoek van de GG&GD had namelijk aangetoond dat in Weurt bij mannen 1,5 keer meer kanker voorkomt dan gemiddeld en bij vrouwen 1,3 keer meer. Dat dit onderzoek er eindelijk kwam, was mede dankzij het meldpuntennetwerk. José Höppener: "De inwoners van Weurt maakten zich al langer zorgen over de vele gezondheidsproblemen die in hun dorp voorkwamen, waaronder meerdere ernstige gevallen van kanker. Ze probeerden bij de plaatselijke overheid gehoor voor hun bezorgdheid te vinden, maar die wuifden alle klachten telkens weg. Ze zeiden: 'het stinkt er af en toe en dan denken die mensen meteen dat ze er ziek van worden'." Ook hier zorgde aandacht in de pers voor een stroom van klachten, niet alleen uit Weurt maar ook uit andere dorpen die onder de rook van afvalverbranders liggen. "Wij konden toen met harde cijfers aangeven dat er volgens omwonenden meer aan de hand was. Op grond daarvan heeft de GG&GD dat onderzoek gedaan. En omdat daar die verhoogde kans op kanker uitgekomen is, gaan ze nu een vervolgonderzoek doen."

Die tien hoestende kinderen in die woonwijk wegen niet op tegen het economisch belang

Dat de geleidelijke verontreiniging wel eens meer schade aan kan richten dan altijd wordt beweerd, daar is José Höppener van overtuigd. "Volgens de overheid is er niets aan de hand. Volgens hun berekeningen kan slechts 2% van de bevolking overlijden ten gevolge van het milieu. Maar ondertussen komen allerlei ziektes, zoals allergische reacties, infecties van de luchtwegen, schildklierklachten, reuma, artritis, sommige vormen van kanker en met name jeugdkanker, veel meer voor. Veel mensen, waaronder ook huisartsen en specialisten, maken zich hier terecht zorgen over en zien een verband met de sterk toegenomen verontreiniging van de laatste 20 jaar. Maar omdat dat verband niet zomaar rechtstreeks aan te tonen is, wordt de bezorgdheid hierover snel afgedaan als paniekzaaijer. Ook wordt er bij metingen al snel door de overheid gezegd dat het om toelaatbare normen gaat, die aan de gezondheid geen schade berokkenen. Maar bijna niemand denkt aan het cumulatieve effect van al die op zich toelaatbare normen." Volgens haar is het gewoon een kwestie

van gezond verstand om te zien dat al die beetjes te veel aan schadelijke stoffen die we binnenkrijgen wel degelijk een aanslag op onze gezondheid betekenen. "Het kan niet anders dan dat een langzaam opgebouwd teveel aan bijvoorbeeld cadmium, lood, kwik, asbest, PCB's en dioxine een te zware belasting voor het menselijk immuunsysteem vormen." Ze is ervan overtuigd dat het afweersysteem van mensen hierdoor op den duur ontregeld raakt, waardoor ze vatbaarder worden voor allerlei ziektes en infecties. Dit geldt trouwens niet alleen voor mensen, maar ook voor dieren. "In potvissen die aanspoelen worden steeds vaker schrikbarend hoge concentraties PCB aangetroffen. Van PCB's is het inmiddels bekend dat deze zich in het vet ophopen en dat het tien tot vijftien jaar duurt voordat ze weer zijn afgebroken." In deze overtuiging staat ze niet alleen. Maar veel mensen willen dit allemaal liever niet weten zijn volgens haar ziende blind. Bij haar zelf ging er een lichtje branden, omdat ze bijna 25 jaar lang meewerkte in de Heerlense huisartsenpraktijk van haar man. "Het viel me telkens weer op dat kinderen tegenwoordig zoveel vaker ziek zijn dan vroeger. Wij kwamen als kind hooguit één keer in de vijf jaar bij de huisarts, terwijl deze moeders wel drie keer per week met hun kinderen op het spreekuur kwamen. Voor oorpijn, voor hoesten, voor allergie. Eerst vond ik dat deze moeders overdreven bezorgd waren, maar toen ik beter ging opletten merkte ik dat hun kinderen wel degelijk ziek waren. Ik ben toen eens in m'n omgeving gaan informeren, bij andere huisartsen, het Groene Kruis, vroedvrouwen. En van veel van hen hoorde ik dat ze dezelfde ervaringen hadden. Ook bleken aangeboren afwijkingen in bepaalde regio's veel meer voor te komen." Voor haar was de stap naar een mogelijk verband met de milieuverontreiniging toen snel gelegd. Mede omdat ze als biologe dezelfde verschijnselen in de natuur had waargenomen. "Er waren niet alleen veel bomen aangetast, ook verdwenen er in een schrikbarend tempo allerlei soorten planten en bloemen. Als biologe heb je geleerd hierop te letten, dus zie je het ook." Dit sterkte haar in haar overtuiging dat de milieuverontreiniging meer invloed heeft op de volksgezondheid dan bestuurders en politici ons vaak doen geloven. "Al die verschillende schadelijke stoffen komen uiteindelijk in onze voedselketen terecht en bereiken zo dus ook het menselijk lichaam. Welke invloed ze daar uitoefenen is nog lang niet altijd be-

Dat geleidelijke verontreiniging kwalijke gevolgen voor de gezondheid heeft, wordt steeds evidentier. Enkele voorbeelden.

- In Amerikaanse industriegebieden krijgt één op de acht vrouwen borstkanker. Veertig jaar geleden was dat nog één op de veertig. In Nederland is de kans dat vrouwen borstkanker krijgen één op tien.
- Uit een registratieproject van Duitse milieuarbysen in het industrie-stadje Kehl (bij Straatsburg) bleek naast een aanzienlijke toename van astma, allergie, allerlei soorten kanker en miskramen ook een twee keer zo hoog percentage aangeboren afwijkingen voor te komen.
- In het verder 'schone' Kempten (Zuid-Duitsland) verdubbelde het percentage 'hazelp' na de komst van een afvalverbrander; afwijkingen aan handjes vervijfvoudigden tussen 1968 en 1980.
- Sinds 1980 is het aantal gevallen van nekkramp bij kinderen in Midden-Limburg verviervoudigd; nekkramp hangt samen met een verzwakt afweersysteem.

- Volgens een Heerlense huisarts neemt het aantal melanomen, een ernstige vorm van huidkanker, dramatisch toe: een vertienvoudiging in twintig jaar. Recent onderzoek legt daarbij niet alleen verband met aantasting van de ozonlaag, maar ook met luchtvervuiling.
- Volgens Duitse longartsen lijkt de snelle toename van allergie samen te hangen met het wonen in de buurt van autowegen. Zij hebben aangetoond dat de pollenkorrels die hooikoorts veroorzaken in vervuild gebied beladen zijn met stof, zware metalen en andere schadelijke verbindingen, vaak afkomstig van dieselolie.
- Professor Janna Koppe van het AMC in Amsterdam heeft aangetoond dat baby's voor de geboorte via de placenta dioxine binnenkrijgen. Dit leidt o.a. tot een verminderde ontwikkeling van de hersenen. Ook zijn deze kinderen gevoeliger voor infecties. Op dit moment heeft 10 % van de Nederlandse kinderen vóór de geboorte te veel dioxine binnen gekregen, ondanks de verscherpte emissienormen voor dioxine.

De milieu-verontreiniging heeft meer invloed op de volksgezondheid dan bestuurders en politici ons vaak doen geloven

kend, want het is buitengewoon moeilijk om één enkele oorzaak aan te wijzen voor het ontstaan van een bepaalde ziekte. Radon kan iets te maken hebben met longkanker, ozon met huidkanker, cadmium met nierziekten, enzovoort. Het kán, maar het hoeft niet. Ook andere oorzaken, zoals leefwijze en erfelijke eigenschappen, spelen hier een rol in." Meer onderzoek zal meer duidelijkheid brengen. Daarvoor moeten er wel zoveel mogelijk gegevens verzameld worden.

José Höppener nam daarom in 1994 sa-

je bewoners uit één wijk, heten ze al snel neurotisch. Maar als het om meerdere klachten gaat die op meerdere plekken met ongeveer dezelfde milieufactoren voorkomen, kunnen wij hard maken dat hier eens heel goed naar gekeken moet worden.

En daar is het haar allemaal om begonnen: dat de verontrusting onder burgers serieus wordt genomen en dat de volksgezondheid wordt meegewogen in de beslissingen die de politiek neemt. Omdat

gunstige bedrijfsomstandigheden, tegen de windrichting in en aan de andere kant, daar waar de woonwijk zich niet bevindt en waar de wind meestal ook niet op staat. Vervolgens is er dus niets aan de hand. Die tien hoestende kinderen in die woonwijk wegen niet op tegen het economisch belang." Het lijkt misschien cynisch of al te gemakkelijk geredeneerd, maar gedurende haar jarenlange actie-werk voor het milieu heeft ze meermalen meegemaakt dat bij zulke procedures de einduitkomst doorgaans voorspelbaar was: geen gevaar voor de volksgezondheid. Terwijl vaak met simpele oplossingen al heel wat valt te verbeteren. Maar soms kan een verontrustende uitkomst ook ingrijpende gevolgen hebben. Dus ze begrijpt ook wel dat de politieke wil niet zo maar óm gaat. Alleen als de bevolking hard genoeg roept en aan de bel trekt, zal er op den duur iets veranderen. Al beseft ze maar al te goed dat het voor veel mensen moeilijk is om die stap te zetten. "Als je een huis hebt gekocht dat op vervuilde grond staat en je geeft dat aan jezelf toe, dan zou een consequentie kunnen zijn dat je of moet verhuizen of dat je have en goed opeens sterk in waarde dalen. Ik ken mensen uit m'n eigen omgeving die niet eens hardop durven zeggen wat hen zo verontrust. Ze zijn bang dat ze er teveel mee overhoop halen."

Maar als we er nu niets aan doen en het maar over ons heen laten komen, zadelen we de volgende generaties met de schade op. Want het is met milieuschade net als met een computervirus: als de schade duidelijk is, ben je eigenlijk al te laat. Terwijl tijdig signaleren de mogelijkheid biedt om de schade te beperken.

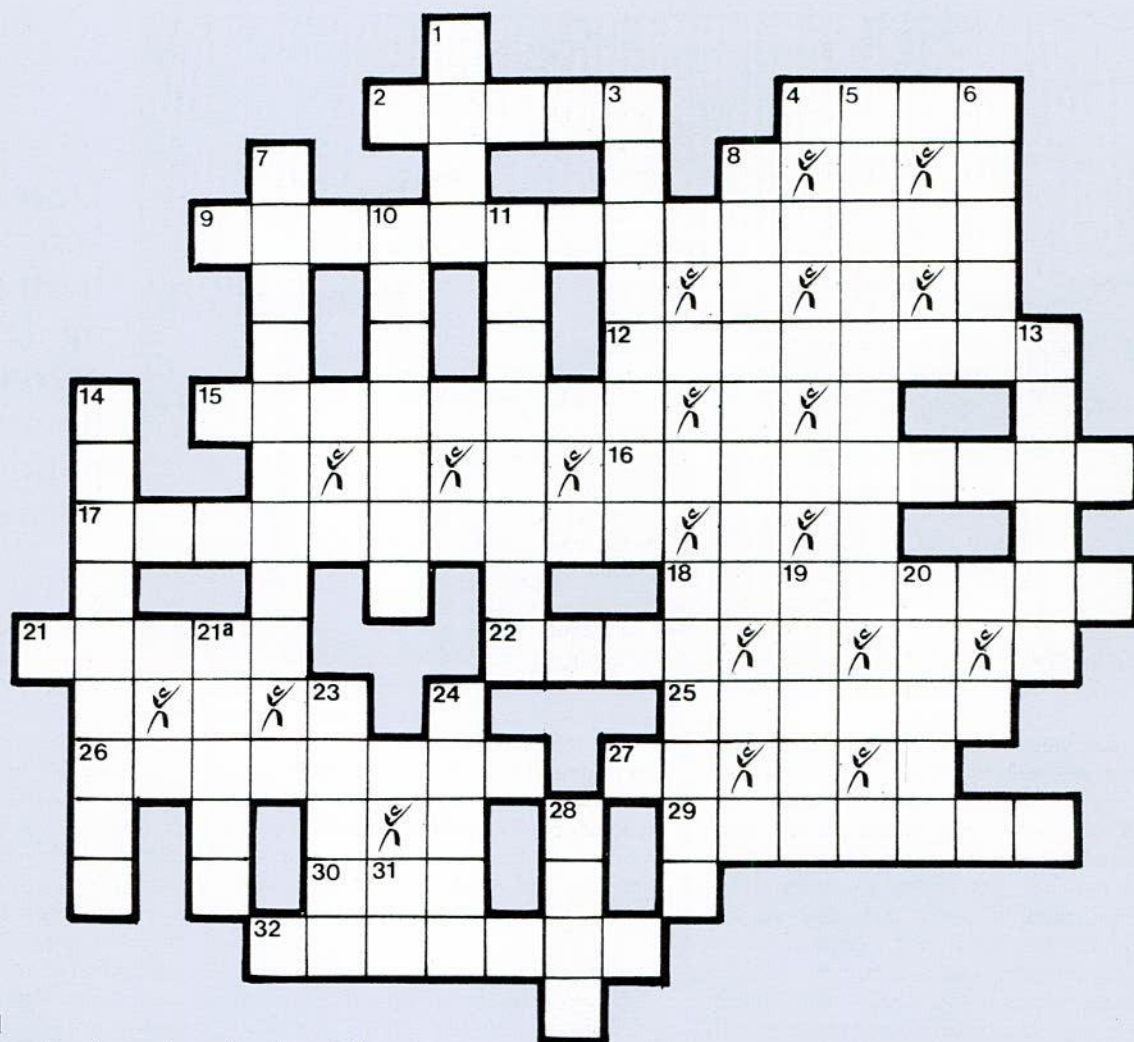
Met milieuschade is het net als met een computervirus: als de schade duidelijk is, ben je eigenlijk al te laat

men met de Stichting Gezondheid en Milieu en het Landelijk Milieu Overleg het initiatief tot een landelijk registratieproject, dat de relatie tussen gezondheidsklachten en milieufactoren in kaart probeert te brengen. De werkwijze is even doeltreffend als simpel. Verontruste burgers kunnen bij provinciale meldpunten gezondheidsklachten laten registreren, waarvan ze zelf denken dat die met milieufactoren te maken hebben. Deze meldingen worden ingevoerd in een computer en komen daarna in een landelijke databank terecht. De meldingen worden vervolgens geanalyseerd door deskundigen van de Stichting Gezondheid en Milieu. José Höppener is landelijk coördinator van het project. "Naarmate het databestand groter wordt, worden de signalen duidelijker en kunnen we, omdat we een adviesraad van wetenschappers achter ons hebben staan, ook met meer kracht aandringen op nader onderzoek. Als een burger klaagt of alleen een groep-

bestuurders vrijwel altijd de prioriteit bij het economisch belang leggen, gebeurt dit nu te weinig. Want hoe gaat het in de praktijk? Ze weet het ene na het andere voorbeeld op te diepen en schuift hierbij driftig heen en weer met een plantje dat op tafel staat om aan te geven hoe er met belangen wordt geschoven. "Neem een fabriek die vlakbij een woonwijk staat. De bewoners van die wijk zeggen last te hebben van de uitstoot van die fabriek en kloppen daarmee bij de provinciale overheid aan. Die zegt dan tegen de fabriek 'doe er iets aan, zet er een nieuw filter op.' 'Maar', zegt die fabriek 'we hebben al voor een half miljoen filters aangebracht, als we nu weer een nieuw filter moeten aanbrengen, gaan we failliet'. Of ze dreigen hun fabriek naar het buitenland te verplaatsen. De overheid wil dit natuurlijk niet en probeert te sussen. Ze zegt tegen die fabriek 'meet de uitstoot zelf maar'. Maar die fabriek is niet onafhankelijk. Ze meten wel, maar onder

Het centrale nummer van het Meldpunten Netwerk Gezondheid en Milieu is: 010-4558201.

door Evert Wassenaar

- 2 U weet toch ook geen kwaad van hem? (5)
- 4 Plantaardig, mineraal en Schots. (4)
- 9 Familie van een spook? (14)
- 12 Vriendelijk drinkend. (8)
- 15 Een bevrijdingsbeweging al onderwijzend te kijk zetten. (8)
- 16 't Zou kunnen. (9)
- 17 Onderbroken streep. (10)
- 18 Gaven opstellen. (8)
- 21 Kwaad gebrek. (5)
- 22 Ronde betaalmethode in Italië. (4)
- 25 Besteller, verdwijn!, naar de wijnkelder. (6)
- 26 Hechten en opruimen in België. (8)
- 27 Grappige bol. (2)
- 29 Hier noch daar. (7)
- 30 Houten relatie. (3)
- 32 Het is dienstig dat u dit hebt. (7)

- 1 Daar kunt u beter niet in staan. (4)
- 3 Naar iets zoeken, maar men weet nog niet naar wat. (8)
- 5 Eetbare wegwezer. (9)
- 6 Mensen met lange zijn gauw beledigd. (5)
- 7 Een hoop dieren. (9)
- 8 Langzaam rijdend verkeer. (8)
- 10 Onderricht aan de pikeur of in de schouwburg. (7)
- 11 Dat plan klikt (in de klok). (8)
- 13 Beesten in Gelderland. (6)
- 14 Populaire schijf waarover gesproken wordt. (9)
- 18 Jongen en meisje in een auto. (6)
- 19 Hij heeft het nu ook weer gedaan. (5)
- 20 Nieuwsgierig meisje. (5)
- 21A Meisje van tenminste 136 cm. (5)
- 23 Barrage van een schone vrouw. (5)
- 24 Griekse letter aan het eind van een rivier. (5)
- 28 Meisje met lange tanden. (4)
- 31 Voormalige politieke partij op het ijs. (2)

								N	W		
	T		R					A	E		
	I	R	I	S		Z	A	C	H	T	E
	K		V			E		H		T	
	K		I		M	E	S	T		E	
W	E	N	E	N			N			N	
	N		R		T		I		E		
		G	E	L	U	K	I		G		
			N		I		K		I		
	A				N		E		D		
	M	A	R	S	M	A	N		I		
	S				A				U		H
	T		L	E	N	T	E		S		O
	E					A					L
P	R	I	N	S		F			G		L
	D				C	E	C	I	L	I	A
V	A	A	N	D	E	L			A		N
	M				L				S		D

Radio

Het Humanistisch Verbond zendt zijn radioprogramma's uit op Radio 5, de opniezender van Nederland, te vinden op de Midden-golf, 1008 Mhz. En natuurlijk ook op iedere kabel. (Voor de kabelfrequentie in uw gemeente kunt u pagina 269 van Teletekst raadplegen.)

Iedere maandag van 13.00 tot 15.00 uur zijn drie programma's te beluisteren.

13.10 uur

Het voordeel van de twijfel
Elke week een tot nadenken stemmende documentaire. Eindredactie Kees Vlaanderen.

14.03 uur

Boven het Dal

Live interviewprogramma met gasten die in hun leven nog plaats hebben voor idealen. Eindredactie Dorotheë Forma.

14.30 uur

De Verbeelding

Programma over boeken en schrijvers onder redactie van Yolanda Mante, Rina Spigt en Ilonka Verdurmen.

Eén van de drie
bruiden uit de
film 'Black Daisies
for the Bride' op
woensdag
10 mei

Televisie

Woensdag 10 mei

Nederland 1, 22.55 uur

Black Daisies for the Bride

Film gemaakt door de BBC over drie vrouwen van wie, op hoge leeftijd, de glorieuze levens nog eenmaal de revue passeren. Muriel, ooit een oogstrelende kleermaakster, Cathryn, vroeger een vrolijke cassière, en Maria, jarenlang succesvol operazangeres, hadden een prachtleven. Maar dat was toen ze nog jong waren, nog niet gesloopt door de ziekte van Alzheimer. In het tehuis waar ze nu wonen, reconstrueren ze, met hulp van de therapeute, momenten van gelukzaligheid: hun trouwdag.

Black Daisies for the Bride is dankzij de gedurfde combinatie van drama, documentaire en zang een bijzondere film, waarin de inwoners van het Engelse High Royds tehuis, hun familie en het personeel zichzelf spelen en tegelijk ontroeren de personages neerzetten. De film is bekroond op het Prix Europa Festival.

Woensdag 17 mei

Nederland 1, 21.55 uur

Laura

Nederlandse speelfilm van Barbara Menter. Laura was een vrouw van midden twintig toen ze overleed. Over haar leven wordt verteld via de persoonlijk gekleurde herinneringen van de drie mensen die haar het meest na stonden: haar oudere oom Simon, haar vriend en fotograaf Philippe en haar vriendin Anna. Hun herinneringen bestaan telkens uit gedachtenflarden. Met tederheid en bezorgdheid denken zij terug aan Laura; ze herinneren zich kleine voorvallen en de momenten die misschien wel bepalend geweest zijn voor haar bestaan en de onzekerheden waarmee ze kampte. De drie nabestaanden zien in deze, 'objectief gereconstrueerde', herinneringen zichzelf als derde persoon. Maar ook leren we Laura kennen via hun spontane, subjectieve herinneringen; daarin zijn de drie wel de eerste persoon.

Woensdag 24 mei

21.50 uur, Nederland 1

Die zomer aan zee, 1958

Deense film over een meisje, Lone, dat vlak voor haar twaalfde verjaardag een vakantie doorbrengt in een pension aan zee. Als object voor haar ontluikende erotische gevoelens en fantasieën is in de kleine gemeenschap slechts de kruideniersjongen aanwezig, maar hij is niet echt een erotische 'optie'. Dan verschijnt er een al wat oudere man, eind veertig. Met hem komt er een einde aan de gezapigheid van het pension. Niet alleen Lone, maar ook haar moeder en de eigenares vallen voor de vreemdeling. Ook al keert de volkomen rust weer even snel terug nadat de man vertrokken is, Lone's leven is voorgoed veranderd.

Wie profileert... profiteert

Dat is de slogan, waarmee men de uitkomst van de provinciale verkiezingen in maart karakteriseerde. De kern ervan is: wie duidelijk verschaft krijgt aandacht en... aanhang. In alle politieke partijen heeft dit de discussie doen oplaaien over de manier waarop kiezers het beste kunnen worden aangesproken. Voor de humanistische beweging is het eigenlijk niet anders: wij zullen publiek voor ons weten te win-

nen naarmate we er in slagen onze boodschap duidelijk over te brengen.

Hoe zeer men, steeds nadrukkelijker, die duidelijkheid wenst - in de vorm van stellingnamen, uitspraken, aanzetten tot (maatschappelijke) discussie, publicaties, radio- en tv-uitzendingen e.d. - is ons in verschillende bewoordingen *duidelijk gemaakt*. Dat gebeurde in ontmoetingen met enkele grote afdelingen, in vier regionale bijeenkomsten, tijdens het extra congres op 18 maart en in andere contacten, die er zijn geweest. Hoe gaat die beoogde

duidelijkheid/openheid nu blijken?

Er wordt in het landelijk bureau in nauwe afstemming met het hoofdbestuur hard gewerkt aan een profileringsactieprogramma, waarin concreet zal zijn aangegeven waarover, voor wie, op welke wijze het HV aan de weg wil timmeren. Om daarmee (eindelijk) de vraag voor te blijven: 'Waarvoor staan jullie nou eigenlijk?' Dat actieprogramma gaat vooral over de reeds lopende activiteiten en dat wat in de rest van 1995 nog op de rails zal worden gezet. Parallel daaraan wordt

hard gewerkt aan de voorbereiding van het beleidsplan 1996/98. De hoofdlijnen daarvoor zullen in de verdere loop van dit jaar binnen de vereniging in discussie worden gebracht als fundering voor de, in de algemene ledenvergadering (ALV) van 25 november ter goedkeuring voor te leggen, meer gedetailleerde jaarplannen 1996 en beleidslijnen voor daarna. Voor een vijftigjarige kan het Humanistisch Verbond niet actief genoeg zijn...

Namens het hoofdbestuur,
Joop Puls

Vertrokken HV-directeur Joost de Vries gaf impuls aan vernieuwing

Joost de Vries, sinds 1991 directeur van het Humanistisch Verbond, is per 1 mei centraal geestelijk raadsman van de Dienst Humanistische Geestelijke Verzorging bij Justitie. Bijna vijf jaar heeft hij met veel enthousiasme en doorzettingsvermogen een krachtige impuls gegeven aan de vernieuwing van het Humanistisch Verbond. 'De enige constante is permanente verandering' mag beschouwd worden als een treffende karakteristiek van zijn werkwijze. Veranderingen die overigens niet zomaar plaatsvonden, maar altijd het gevolg waren van gedegen onderzoek. Joost de Vries veranderde de structuur van het landelijk bureau om zo tot een meer efficiënte en resultaatgerichte werkwijze te komen. Onder zijn leiding kwam het 'koersrapport' tot stand, dat een nieuw perspectief heeft geopend op een vruchtbare plaats van het HV in de samenleving.

De noodzaak van meer samenwerking tussen humanistische organisaties kwam tot uitdrukking in het 'Erasmus-rapport', een onderzoek naar samenwerking tussen Humanitas en het HV. De gezamenlijke jubileumviering HV-Humanitas, de verbetering in de contacten tussen humanistische organisaties, de vernieuwing van de Humanist en tal van andere tastbare resultaten en initiatieven zijn onder zijn

leiding tot stand gekomen.

Aangezien Joost er de man niet naar is om zijn verdiensten aan de grote klok te hangen, heeft hij er voor gekozen in beperkte kring afscheid te nemen. Daarbij speelt ook een rol dat hij vanuit zijn nieuwe functie uiteraard vele bekenden 'opnieuw' zal ontmoeten. Het hoofdbestuur wil graag haar grote waardering uitspreken voor al het werk dat Joost voor het Verbond heeft verzet. Er is naar onze mening een uitstekende basis gelegd voor verdere draagvlakverbreding van het HV in de toekomst.

Namens het hoofdbestuur,
Paul Cliteur
voorzitter

Wie wil Humanist voor blinden inspreken?

Jarenlang verzorgde het Centrum voor Gesproken Lektuur een gesproken versie van het tijdschrift de Humanist voor blinden, slechthzienden en mensen met een leeshandicap. Door bezuinigingen moet het Centrum hiervoor nu jaarlijks f 28,80 per abonnee in rekening brengen bij het Humanistisch Verbond. Deze kosten kunnen gehalveerd worden wanneer het HV zelf zorg draagt voor de ingesproken tekst. Met één of meer vrijwillig(st)ers zou hiervoor een afspraak gemaakt kunnen worden. Het CGL stelt een goede recorder en microfoon beschikbaar en regelt verder de verzending van de geproduceerde cassettes (twee maal 90 minuten) naar abonnees.

Wie geïnteresseerd is om de Humanist op band in te spreken, kan contact opnemen met het redactiesecretariaat van de Humanist, tel. 030-392107, fax 030-367104.

HVO ZOEKT NIEUWE LEDEN VOOR WERKGROEPEN

In verschillende plaatsen zoeken HVO-werkgroepen actieve mensen die Humanistisch Vormingsonderwijs een warm hart toedragen. De werkgroepen begeleiden en stimuleren het HVO-werk, onderhandelen met scholen en gemeente en beheren de financiën. Leuk en boeiend werk, dat enkele dagdelen per maand vraagt.

Meer informatie: Aletta Blaauw, landelijk bureau HVO, tel. 030-341700.

NIEUW HOOFD MARKETING & COMMUNICATIE

Per 1 mei treedt Paul van der Kraan bij het HV in dienst als hoofd van de afdeling Marketing & Communicatie. Ook is hij waarnemend directeur vanaf het moment dat de nieuwe directeur in dienst zal zijn getreden. Paul van der Kraan heeft veel ervaring als manager van een communicatieafdeling. Hij was o.a. werkzaam als hoofd persvoorlichting van het Rode Kruis, als hoofd pr van de RVU-omroep en recentelijk als hoofd mediavorlichting van KPN. Met zijn komst komt een einde aan de interimperiode van Ineke Lantinga, die nog tot 1 juni aan het HV verbonden zal zijn.

KEES VAN ROOIJEN WAARNEMEND DIRECTEUR HV

De procedure voor een nieuwe directeur van het landelijk bureau is momenteel in volle gang.

In de tussentijd functioneert Kees van Rooijen, hoofd van de afdeling verenigingszaken, als waarnemend directeur.

THEATER: 'DAT MAAK IK ZELF WEL UIT'

Op 30 maart was de première van de theatervoorstelling 'Dat maak ik zelf wel uit!'. Vier (ex-)patiënten speelden voor een volle zaal in Rotterdam en kregen veel reacties los. Het bleek een afwisselende en boeiende manier om bewust met je rol van klant van de gezondheidszorg bezig te zijn en de verschillende keuzen en gedragsalternatieven de revue te laten passeren. Bij inspringtheater kan het publiek de gespeelde scènes verbeteren door een rol (in dit geval die van patiënt) over te nemen.

In het kader van activiteiten rond het thema 'zelfbeschikking in de zorg' is 'Jump' het komend seizoen beschikbaar voor afdelingen van het HV. Het programma biedt leuke mogelijkheden voor samenwerking met plaatselijke zorginstellingen en/of patiëntenverenigingen.

'Jump' is een werkgroep van het Humanistisch Verbond. De folder over de theatervoorstelling kunt u aanvragen bij Ariane de Brauw, tel. 030-392131.

KWALITEIT ANDERS BEKEKEN

Op vrijdag 9 juni organiseert de Universiteit voor Humanistiek (UvH) in samenwerking met het Werkverband Organisaties Chronisch Zieken (WOCZ) in de Jaarbeurs in Utrecht het symposium 'Kwaliteit anders bekeken'. Kwaliteit van de zorg is in korte tijd een belangrijk onderwerp geworden in het veld van zorg en welzijn. Aanbieders, verzekeraars en patiënten- en consumentenorganisaties houden zich er intensief mee bezig. Iedereen streeft naar een hogere kwaliteit van zorg. Maar de uitkomst is vaak anders. Naarmate het meer tot de managementopdracht behoort om kwaliteitszorg te leveren, lijkt er minder plaats te zijn voor de ervaring van degenen die op de zorg zijn aangewezen.

Het symposium kiest radicaal voor een benadering van de kwaliteit van de zorg vanuit het perspectief van de gebruiker. Daarom ligt de nadruk op de ervaring van groepen die langdurig op hulp zijn aangewezen: dus bijvoorbeeld mensen met een chronische ziekte, handicap of revalidanten. Wie zorg behoeft, wordt niet gereduceerd tot zorgconsument, maar wordt gezien als een volwaardig mens met een eigen verhaal. De invalshoek is die van de ethiek van de zorg: de vraag naar kwaliteit van leven gaat vooraf aan die naar de kwaliteit van zorg.

In een eerste inleiding wordt dit theoretisch uitgangspunt gepresenteerd. Van daaruit worden de Kwaliteitswet Zorginstellingen en Wet Voorzieningen Gehandicapten van commentaar voorzien. Een aantal betrokken partijen zal hierop reageren, waarna ruimte is voor discussie. Het symposium opent met een interview door Yolan Koster met de Amerikaanse Joan Tronto, gasthoogleraar in Theorie van de Zorg aan de UvH.

Joan Tronto

Deelnemerskosten zijn f 50,-. Voor personen met een chronische ziekte of handicap f 25,-.

Voor nadere informatie en/of inschrijfformulieren, kan men zich wenden tot Yann Bos, Universiteit voor Humanistiek, Postbus 797, 3500 AT Utrecht, tel. 030 - 390180, fax 030 - 390170. Sluitingsdatum inschrijving: vrijdag 26 mei.

U kunt de uitreiking van de Dr. J.P. van Praagprijs bijwonen

Zaterdag 3 juni wordt in de Rode Hoed in Amsterdam de tweejaarlijkse Dr. J.P. van Praagprijs uitgereikt aan W.L. Brugsma en T. Wibaut-Guilonard.

De prijs wordt hen toegekend omdat zij er in zijn geslaagd zich ondanks hun traumatische oorlogservaringen in te zetten voor verbroedering en verzoening. Op het programma, dat duurt van 14.00 tot 16.00 uur, staan

o.a. toespraken van J. Kassies en, namens de jury, S.J. Doorman. Na afloop is er een receptie. U kunt deze uitreiking gratis bijwonen. Bel het Humanistisch Verbond, tel. 030-392131 (Ariane de Brauw).

Wacht niet te lang, het aantal plaatsen is beperkt. (Toegangskarten worden toegewezen in volgorde van aanmelding).

OOIT EEN NORMAAL MENS ONTMOET - IN LEIDEN

Op maandag 29 mei organiseert de afdeling Leiden en omstreken van het Humanistisch Verbond haar laatste publieksbijeenkomst van dit seizoen. Onderwerp: Ooit een normaal mens ontmoet? - over de plaats, rol en discriminatie van ex-psychiatrische patiënten in onze samenleving. Organisatie is in samenwerking met de Stichting Pandora. Programma-onderdelen zijn o.a. een video-produktie met toelichting van een ervaringsdeskundige en discussie met de zaal. Tijd: 20 uur. Plaats: Benedenzaal Kunstkring Sociëteit De Burcht, Burgsteeg, Leiden. De toegang is vrij.

De bijeenkomst wordt gehouden in het kader van het project 'Keuzen in de zorg' van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Het HV sluit hierop aan, omdat het belang van het maken van keuzen en dat van de persoonlijke en maatschappelijke verantwoordelijkheid typisch humanistische uitgangspunten zijn. De Stichting Pandora richt zich, met inschakeling van ex-patiënten uit de geestelijke gezondheidszorg en andere deskundigen, op verbetering van de maatschappelijke positie van mensen met psychische problemen (op alle postkantoren is een gratis brochure van de stichting verkrijgbaar, getiteld 'Luis-tert u nog wel eens naar uzelf?').

Pandora confronteerde ons al zo'n twintig jaar geleden, via aanplakborden op stations, met de leus: 'Ooit een normaal mens ontmoet? En, beviel het?' Deze uitdagende vragen verwijzen positief naar ons besef van menselijke verscheidenheid en negatief naar onze neiging om mensen in 'normaal' en 'abnormaal' in te delen. Normaal betekent dan vooral geestelijk gezond en abnormaal psychisch afwijkend. En wie bijvoorbeeld na een tijdelijk verblijf in een psychiatrisch ziekenhuis terugkeert, houdt in onze maatschappij veelal het stempel van abnormaliteit.

Meer informatie: Mieke Priemus (tel. 071-171720) en Berth Druijf (tel. 01722-3290).

KAMPEERWEEKEND VOOR JONGEREN

Van donderdag 25 tot zondag 28 mei organiseren de Jonge Humanisten hun jaarlijkse kampeerweekend. Dit jaar is het thema 'Toekomstmuziek': Wat voor plannen heb je? In hoeverre hebben we invloed op onze eigen toekomst en die van de maatschappij? Kunnen we de toekomst voorzien? En zo ja, waar gaat het dan naartoe met de wereld? Op een kampeerterrein in de buurt van Nijmegen zullen we door middel van discussie en

activiteiten op deze vragen ingaan. Ter afwisseling en ontspanning zijn er fiets- en wandeltochten en spelactiviteiten gepland. De kosten voor dit weekend bedragen f 60,- voor JH-leden en f 75,- voor niet-leden.

Bel voor informatie en opgave Chris (tel. 035 - 232516), of Marije (tel. 030 - 893365). Aanmelden uiterlijk tot 20 mei.

Maak kennis met het Humanistisch Verbond

Vrijheid, rechtvaardigheid en respect voor menselijke waardigheid. Het Humanistisch Verbond draagt deze waarden uit door zich sterk te maken voor het recht op zelfbeschikking, voor gelijke behandeling, voor mensenrechten. Door het bevorderen van maatschappelijke discussies over medische ethiek, de vluchtelingenproblematiek en het consumptievraagstuk. Maar ook door bijvoorbeeld in ziekenhuizen en gevangenissen geestelijke verzorging te bieden. Pasklare antwoorden heeft het Humanistisch Verbond niet, wel een inspirerende visie en kritische vragen.

Hiernaast drie mogelijkheden om kennis te maken met het Humanistisch Verbond.

1. Abonnee op de Humanist

Wat leest u in de Humanist, het maandblad van het Humanistisch Verbond? Elk nummer besteedt aandacht aan maatschappelijke en ethische onderwerpen. Boeiende mensen vertellen over hun normen, drijfveren en de keuzes die zij maken. Behalve interviews treft u in de Humanist natuurlijk ook artikelen, boekbesprekingen, prikkelende meningen en cartoons aan. Nieuwsgierig geworden? Probeer de Humanist eens een jaar, dat kost u slechts f 42,50. Vul de kaart in en stuur 'm op. Vandaag nog!

2. Donateur van het Humanistisch Verbond

Met ingang van 1995 kunt u donateur worden van het Humanistisch Verbond. Daarmee maakt u het voortbestaan van activiteiten en de opzet van nieuwe projecten mogelijk. Uw financiële bijdrage is van groot belang nu de overheid elk jaar minder subsidie verstrekt en andere inkomsten niet meer groeien. Als donateur ontvangt u tenminste twee keer per jaar informatie over onze activiteiten en projecten, waarbij één keer een nummer van de Humanist. U bent al donateur van het Humanistisch Verbond voor f 35,- per jaar. Natuurlijk is een hogere bijdrage welkom! Als u eerst meer informatie wilt, kan dat ook. Vul de kaart in en stuur 'm op! Alvast hartelijk dank voor uw steun!

3. Lid van het Humanistisch Verbond

Waarom lid worden van het Humanistisch Verbond? Als lid steunt u het Humanistisch Verbond. U maakt daarmee activiteiten en projecten mogelijk die gericht zijn op een menswaardige samenleving. Ook ontvangt u automatisch het maandblad Humanist, een belangrijke bron van inspiratie in een wereld die uw keuzes dagelijks op de proef stelt. U kunt gratis deelnemen aan themabijeenkomsten in uw regio en u krijgt korting op landelijke symposia. Het Humanistisch Verbond heeft meer dan 60 afdelingen in het land. Als u wilt, ontvangt u informatie over plaatselijke activiteiten, cursussen en lezingen. De minimum-contributie bedraagt f 75,- per jaar. Een hogere bijdrage is natuurlijk welkom! Voor leden met een inkomen lager dan f 18.000,- bruto per jaar is de minimum-contributie f 45,-. Jongeren tot 27 jaar betalen slechts f 35,- per jaar. Per lid kan één persoon op hetzelfde adres kiezen voor een gratis medelidmaatschap. Een medelid ontvangt geen extra Humanist. Als u eerst meer informatie wilt, kan dat ook. Stuur de ingevulde kaart aan ons op. Wij hopen u als lid te mogen begroeten.

TRAININGSDAG OP 20 MEI

Voor het kader van HV en Humanitas is er op zaterdag 20 mei een trainingsdag in Utrecht.

Programma: Presentatie van samenwerking Humanitas en HV: een nieuwe start van de verenigingen in de Flevopolder.

Inhoudelijke bijeenkomsten over 'Burgerschap, Levensbeschouwing en Criminaliteit', 'Kwaliteit van zelfbe-

schikking in de zorg' en 'Verslavend lekker en nooit genoeg' (over de consumptie-maatschappij). In werkgroepen wordt aandacht besteed aan de samenwerking met andere organisaties, fondsenwerving en het organiseren van evenementen. Voor aanmeldingen en verdere informatie: Ruud van Sijl (consulent Verenigingszaken), tel. 030-392129.

CURSUSSEN UITVAARTBEGELEIDING

Er is vraag naar vrijwillig(st)ers die een toespraak vanuit humanistisch perspectief willen houden bij niet-kerkelijke uitvaarten. Werk dat inzet vraagt en voldoening geeft. Belangstellenden krijgen een korte opleiding van twee weekenden en lopen enige tijd stage. Eerstvolgende cursussen: 8, 9, 10 en 22, 23, 24 september en 10, 11, 12 en 24, 25, 26 november.

Bel voor regionale informatie-adressen het Humanistisch Verbond, 030-392129 (Dini Boer).

JONGE HUMANISTEN OVER IDEALEN

Op 13 mei organiseren de Jonge Humanisten samen met de afdeling Amersfoort e.o. een bijeenkomst over Idealen: heb je ze, of leef je zonder wensen over de toekomst? Leef je naar je idealen, of zijn het inhoudsloze ideeën, zonder gevolgen voor je leven van alledag? Het thema wordt uitgediept via een lezing, tekenen, dichten en discussie. De bijeenkomst, onderdeel van de feestmaand mei van de

afdeling Amersfoort e.o. van het HV, is bedoeld voor leden van deze afdeling, voor jonge humanisten en voor andere belangstellenden, jong of oud!

Plaats: Eemgaarde, Dorresteinseweg 49 in Amersfoort. Tijd: van 16.30 tot 22.00 uur, inclusief maaltijd. Er zijn geen kosten aan verbonden. Informatie en opgave: Marije Kooi, tel: 030-893365 of Marieke Eeltink, tel: 030-436158.

VIDEO EN BOEK 'VERSLAVEND LEKKER EN NOOIT GENOEG'

Vorig jaar november organiseerde het HV in Utrecht een symposium over consumptie-motieven in deze tijd. Naar aanleiding hiervan verschijnen in de loop van april een boek en een video-productie, onder de titel 'Verslavend lekker en nooit genoeg'. Beide zijn zeer bruikbaar voor lokale activiteiten van Humanistisch Verbond en Humanitas.

Video en boek worden op 9 mei officieel aan pers en publiek gepresenteerd. Aanvang 20.00 uur in het CSB-gebouw, Kromme Nieuwegracht 39 in Utrecht.

Belangstellenden kunnen zich aanmelden bij Ariane de Brauw, tel. 030-392131.

VREDESBERAAD-DAG IN HILVERSUM

Op 13 mei, van 10.00 tot 16.00 uur, komt het Humanistisch Vredesberaad (HVB) bij elkaar in Hilversum, Kleine Drift 35A. De bijeenkomst staat in het teken van de 'Agenda for Peace' (van de Verenigde Naties) en de 'Agenda voor Vredesoperaties' (als reactie daarop van de Nederlandse vredesorganisaties).

Er worden alternatieven besproken voor de door de VN gekozen oplossingen voor vredesoperaties.

Recente ontwikkelingen en discussies kunt u ook volgen in 't Kan Anders', een tweemaandelijks tijdschrift voor vreedzame en leefbare wereld. Uitgevers zijn het HVB en Van Zwaarden naar Ploegscharen.

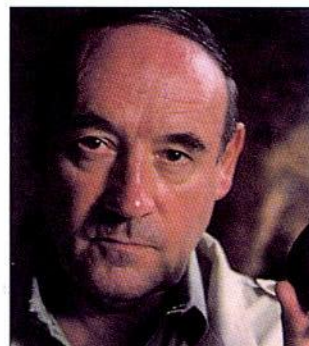
Een proefabonnement (2 nummers) vraagt u aan door f 5,- over te schrijven op gironr. 3772349 van 't Kan Anders, Delft.

Meer informatie over HVB-activiteiten: Rein Heine, tel. 010-4049148.

HUMANISTISCH VORMINGS-ONDERWIJS IN DEN BOSCH

Op dinsdag 16 mei kunt u in De Meent, Zuiderparkweg 282, Den Bosch om 20.00 uur onder leiding van Pyts en Piet Das kennismaken met een groot aantal HVO-werkvormen waarmee zij op scholen allerlei onderwerpen op sociaal, emotioneel en moreel gebied aankaarten. Er is ruimschoots gelegenheid om zelf aan het werk te gaan. Meer informatie: tel. 073-147901.

In het volgende nummer

Een lang boeiend interview met Desmond Morris – schrijver van de bestseller 'De naakte aap', en net verschenen: 'De aangeklede aap' – over het

wezen van de mens.

Over hoe enorm flexibel de mens wel niet is, over het grote gevaar van overbevolking.

Maar ook over geluk en over wat de zin van het leven

volgens hem is: het zoeken

naar de balans tussen de behoefte aan zekerheid en de drang tot vernieuwing.

FILOSOFIE IN BOEKVORM UIT LEEUWARDEN

In het vorige seizoen organiseerde de afdeling Leeuwarden van het Humanistisch Verbond haar derde lezingencyclus 'Filosofie voor een breed publiek'. Van de zes gehouden inleidingen over 'zin-geving en het zoeken naar zin' zijn twee kloekke boekwerkjes van elk 70 pagina's gemaakt.

U kunt beide boekjes bestellen door f 12,80 over te maken op giro 0857558 van de penningmeester van het Humanistisch Verbond, Leeuwarden, onder vermelding van 'fil. 3a en 3b'. U krijgt ze dan spoedig toegezonden.

Het Landelijk Bureau van het Humanistisch Verbond zoekt voor het werkveld ziekenhuizen een Hoofd van Dienst Geestelijke Verzorging met oog voor vernieuwing (m/v, 80%)

Humanistische geestelijke verzorging (hgv) is één van de kerntaken van het Humanistisch Verbond. Humanistisch raadslieden werken in ziekenhuizen, verpleeghuizen/psychiatrische ziekenhuizen, verzorgingshuizen, gevangenissen en de krijgsmacht. Op dit moment wordt hard gewerkt aan meer samenhang tussen deze werkvelden. Als hoofd van dienst levert u hieraan een belangrijke bijdrage. Ook zorgt u voor een eenduidige externe presentatie en voor uitbouw van de humanistische geestelijke verzorging. Ontwikkelingen die ook de eigen functie kunnen veranderen.

Taken

- U zorgt voor behoud en uitbreiding van formatieplaatsen van humanistisch raadslieden in ziekenhuizen, o.a. door overleg met instellingen en begeleiding bij benoemingsprocedures.
- U ondersteunt de raadslieden door werkbegeleiding en het organiseren van conferenties.
- U bevordert de ontwikkeling van professionele humanistische geestelijke verzorging.
- U vertaalt een heldere visie op de plaats van hgv in het werkveld in concreet beleid.

Functie-eisen

- Relevant academisch werk- en denkniveau.
- Opleiding HOI of UvH strekt tot aanbeveling.
- Minimaal 5 jaar leidinggevende ervaring.
- Inspirerende persoonlijkheid met zakelijke instelling en affiniteit met een marktgerichte aanpak.
- Nauwe verbondenheid met de doelstellingen van het Humanistisch Verbond (lid HV of bereid dit te worden).
- Goed onderhandelaar.

Wij bieden

- Salariëring en rechtspositie volgens de CAO-Ziekenhuiswezen, salarisschaal FWG-65.
- Flexibele werktijden.
- Bemiddeling bij kinderopvang.

Hebt u de ambitie om deze vernieuwende baan van 32 uur per week aan te pakken? Stuur dan uw brief met c.v. voor 20 mei 1995 aan het Humanistisch Verbond, afd. P & O, t.a.v. mevr. Karin Fokker, Postbus 114, 3500 AC Utrecht, met vermelding op de envelop 'vacature gv'. Bij mevr. Fokker kunt u ook telefonisch meer informatie krijgen. Telefoon: (030) 392 100.

Ludwig Wittgenstein heeft eens beweerd dat filosofische problemen ontstaan wanneer de taal op vakantie gaat. Hij had dan ook een afkeer van vakanties, want die leiden slechts af van de ernstige opgaven waarvoor de mens gesteld is.

De *Internationale School voor Wijsbegeerte* biedt echter een ontsnappingsmogelijkheid: alle voordelen van een vakantie gecombineerd met intensief en inspirerend denkwerk.

Onverwachte vergezichten

ZOMERPROGRAMMA 1995
ISVW INTERNATIONALE SCHOOL
VOOR WIJSBEGEERTE

Zomerweken in Leusden

- Poëzie - Een stem dwars door puinstof heen 23 t/m 25 juni
Introduction - What does it all mean? 3 t/m 7 juli
Argumentatie - Gelijk hebben en gelijk krijgen 17 t/m 21 juli
Filosofie in actie - Vuile handen 17 t/m 23 juli
Joods denken - Levinas en de Talmud 24 t/m 28 juli
Film - Bewegende denkbeelden 31 juli t/m 4 augustus
Geschiedenis v/d filosofie - Het spoor van Sofie 14 t/m 18 augustus
Zelf denken - Socratisch gesprek 14 t/m 18 augustus
Muziek in de Romantiek - Gevoel en gehalte 21 t/m 25 augustus

Geen van de cursussen vereist bijzondere voorkennis.

Bel voor informatie 033-650700 of vul de bon in:

Stuur mij vrijblijvend informatie over het ISVW-zomerprogramma

Naam: _____

Adres: _____

Postcode _____

Woonplaats: _____

Alle informatie ook in *Filosofie Magazine* nummer 4, vanaf 26 april in de kiosk

FILOSOFIE
MAGAZINE

In een open envelop sturen naar:
ISVW, Antwoordnummer 1048, 3800 WB Amersfoort

